

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Praha 2010

Jana Seidlová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra sociologie

Imigranti a imigrantky v České republice

Diskurzivní analýza obrazu cizích

Immigrants in the Czech Republic

Discourse Analysis of their Images

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Jana Seidlová

vedoucí práce: PhDr. Oleg Suša CSc.

Praha 2010

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 15. 12. 2010

Jana Seidlová

Abstrakt:

Práce směřuje k deskripci diskurzivního pole, ve kterém se utváří výpovědi na téma imigrace resp. přítomnost imigrantů a imigrantek v České republice. Teoretická část popisuje koncept národa a identity jako předpokládaných diskurzivně relevantních konceptů, dále podává stručný popis explanačních modelů migrace, popisuje spor universalismu a partikularismu v imigračních politikách států a na pozadí asimilace rozebírá multikulturalismus jako diskurzivní konstrukci strategie soužití majority a minorit. Pojem diskurz je vysvětlen jednak v širších teoretických souvislostech s odkazem na témata jazyka, moci a ideologie, jednak v metodologických konsekvencích. Přiblíženy jsou lingvistické nástroje (epistémická a voluntativní modalita) a koncepty příbuzných věd (binární opozice, ideologický čtverec). Přístup autorky se opírá o rámec Kritické diskurzivní analýzy, který byl využit pro analýzu čtyř promluv. Významným závěrem je odhalení role diskurzu rizika jako legitimizačního faktoru výkonu moci nad imigranty. Zdůrazňování a oslabování diskurzu rizika se děje v kategoriích: příležitost, ambivalence, hrozba, které byly identifikovány jako ideálně-typické kategorie, které vyplňují diskurzivní pole. Z hlediska dalšího postupu autorka navrhuje věnovat se identifikaci dalších klíčových aktérů z hlediska jejich moci utvářet a modifikovat diskurzy na tomto poli.

Klíčová slova: imigrace, imigranti, diskurz, diskurzivní analýza, multikulturalismus, riziko

Abstract:

The work aims to describe field of discourses, where the texts and talks about immigration (more concretely about immigrants in the Czech Republic) are created. The theoretical part describes the notions of nation and identity; it also provides a brief description of the explanatory models of migration and describes the universalism and particularism dichotomy in the immigration policies. Moreover it elaborates a concept of the multiculturalism as a discourse and construction. The concept of discourse is firstly explained in broader theoretical context, with reference to issues of language, power and ideology; secondly in its methodological consequences. Author also gives an account of linguistic tools (modality), and concepts of related sciences (binary opposition, ideological square). The analytical approach is based in the frame of the Critical discourse analysis. An important conclusion is the revelation of the risk as a discourse which legitimates the power and dominance over immigrants. According different strategies regarding the risks' construction, three main categories in the field of discourse was considered: opportunity, ambivalence and threat. For the further study the author recommends to investigate the field of key actors who has a power to create and shape the discourses in this field.

Key Words: immigration, immigrants, discourse, discourse analysis, multiculturalism, risk

OBSAH

ÚVOD.....	7
1 NAŠINCI, CIZINCI A MIGRACE, KOŘENY DISKURZU.....	11
1.1 Diskurzivní linie obrazu cizích.....	11
1.1.1 Národ.....	11
1.1.2 Identita	14
1.2 Explanační teorie migrace	15
1.2.1 Neoklasický model migrace	15
1.2.2 Nová ekonomie migrace.....	16
1.2.3 Teorie segmentovaného pracovního trhu	17
1.2.4 Teorie světového systému a globálního města.....	17
1.3 Imigrační politika státu na pozadí diskurzu	18
1.4 Multikulturalismus jako strategie soužití?	19
1.4.1 Diskurzivní střety multikulturalismu.....	19
1.4.2 Rozpornost diskurzu multikulturalismu	20
2 DISKURZIVNÍ ANALÝZA JAKO TEORIE.....	21
2.1 Výchozí rámec teorie diskurzu.....	21
2.2 Pojem diskurz a jeho souvislosti	24
2.2.1 Diskurz jako promluva	24
2.2.2 Diskurz jako reprezentace světa	25
2.2.3 Diskurz jako projev moci a ideologie.....	26
2.3 Kritická diskurzivní analýza.....	28
2.4 Limity a problematické momenty	29
2.4.1 Zdroje moci diskurzů a otázka svobody subjektu	29
2.4.2 Možnost kriticky vědeckého poznání?	30
2.5 Shrnutí.....	31
3 DISKURZIVNÍ ANALÝZA JAKO METODA.....	32
3.1 Kontext a intertextualita	33
3.2 Lingvistické minimum: tropy, modalita a citové zbarvení výpovědi.....	34
3.3 Binární opozice a ideologický čtverec	36
3.4 Metodologický rámec práce.....	37

4 DOVOZ PRACOVNÍ SÍLY ZE ZAHRANIČÍ, ANEB DISKURZ AMBIVALENTNÍHO EKONOMICKÉHO PRAGMATISMU	41
4.1 Kontext promluvy, legislativní úprava zelených karet	41
4.2 Analýza promluvy	43
4.3 Dílčí shrnutí, diskurzivní obsahy analyzované promluvy	49
5 SAPA HOŘÍ – VIETNAMCI NÁS OHROŽUJÍ, DISKURZ BEZPEČNOSTNÍHO RIZIKA	50
5.1 Kontext „kauzy Libuš“	50
5.2 Analýza promluvy	51
5.3 Dílčí shrnutí a závěry	57
6 DISKURZ STŘETU UVNITŘ CIVILIZACE	58
6.1 Kontext promluvy	58
6.2 Analýza promluvy	59
6.3 Dílčí shrnutí a závěry	63
7 LIDSKÁ PRÁVA, PROTI-DISKURZ ADVOKATORNÍCH Hnutí	64
7.1 Kontext promluvy	64
7.2 Analýza promluvy	64
7.3 Dílčí shrnutí a závěry	72
ZÁVĚR	73
LITERATURA A PRAMENY	76

ÚVOD

O migraci se dnes hodně mluví i píše. Není den, kdy by média nepřinesla nějakou informaci, jenž souvisí s přítomností cizinců a cizinek v ČR¹. Na jedné straně zvýšeného zájmu o migraci (a především pak imigraci), stojí skutečnost, že toto téma je v českém veřejném prostoru poměrně nové. Ačkoliv i před rokem 1989 existovala pracovní imigrace jakožto centrálně řízený projekt, rozsah a charakter tohoto fenoménu dnes je nesrovnatelný.

Migrace je fenomén, se kterým se setkáváme po celou dobu historie lidstva. V evropském kontextu představuje však výrazný zlom 2. světová válka. Zatímco celá předcházející staletí byla ve znamení evropské kolonizace, v 50. letech 20. století se vlna obrací a Evropa se sama stává cílem mnoha migrantů a migrantek [Barša, Baršová 2005]. Uzavřenost českého prostoru v době, kdy se celé téma imigrace na evropském kontinentu nově formulovalo, měla za následek to, že o půlstoletí později nasedáme do rozjetého vlaku i v tomto směru.

Česká společnost je navíc z historických důvodů kulturně a etnicky homogenní [Kopeček 2004]. Dosavadní výzkumy na téma imigrace a vnímání cizinců ukazují, že lidé nevnímají pozitivně proměnu ČR v zemi tranzitní i cílovou [srov. Nedomová a Kostelecký 1997] a stejně tak nejsou nakloněni samotným imigrantům a imigrantkám. „Je převládajícím pocitem v české veřejnosti, že cizinců je u nás příliš mnoho (...) česká populace vyžaduje asimilaci cizinců a odmítá koncept multikulturalismu“ uvádí Rabušic a Burjáněk [2003: 40].

To, že se během posledních dvaceti let razantně navýšil počet cizinců a cizinek žijících v České republice [srov. ČSÚ 2010], však samo o sobě není patrně jedinou příčinou veřejného zájmu o téma imigrace. S koncem komunistického režimu přišla řada dalších a snad i zásadnějších společenských změn. Čím to, že zatímco na velkou část z nich si společnost zvykla, cizince dnes vnímá jako „problém“ přibližně 60 % populace? [CVVM 2010].

¹ Pouze v říjnu 2010 referovalo o cizincích v ČR (dle monitoringu médií společnosti Člověk v tísni) 209 mediálních výstupů [Člověk v tísni 2010].

Výzkum Centra pro výzkum veřejné mínění z března 2010 zároveň ukazuje, že pouze necelých 30 % lidí vnímá onu problematickou přítomnost cizinců a cizinek ve svém každodenním životě. V minimálně polovině případů to tedy není přímá zkušenost, co stojí za majoritním názorem, že občané jiných národností, kteří k nám přišli v posledních letech, představují problém v rámci celé České republiky.

Nesoulad mezi žitou každodenností a vnímanou realitou mě vedl k tomu, abych přistoupila ke zkoumání postojů české veřejnosti vůči lidem jiné národnosti z pozice specifické metody - diskurzivní analýzy, která se snaží rozkrývat hlubší souvislosti utvářených postojů. Diskurzivně analytické přístupy stojí v opozici vůči pozitivismu a realismu v sociálních vědách a jejich společným východiskem je přesvědčení, že „vědění“ je konstruováno a za pojmem „pravda“ se neskrývá objektivní entita, ale pouze akceptované způsoby rozumění světu [Jørgensen, Phillips 2002].

Teoretická část práce zaměřená na kořeny migračních diskurzů (kapitola 1) má za úkol tematizovat předpokládané linie, na kterých se diskurzy lámou. Stručně tak budou představeny provázané koncepty národa, kultury a identity, které přímo do diskurzivních obrazů cizích vstupují. Taktéž budou stručně popsány projekty multikulturalismu a asimilace jako dvě krajní diskurzivní pozice.

Současná podoba migrace úzce souvisí s procesy globalizace. Pokud chápeme globalizaci jako komplex dynamických procesů [Suša 2010], je nutno i migraci rozumět jako fenoménu, jenž se vyvíjí dynamicky a je součástí širších procesů. V první kapitole se proto věnuji vybraným teoriím migrace, které se tento fenomén snaží normativně uchopit a popsat. Vedle ekonomizujících teorií (neoklasická teorie migrace, nová ekonomie migrace, teorie segmentovaného trhu), bude také stručně představena teorie světového systému Immanuela Wallersteina a koncept globálních měst Saskie Sassen.

Pokud hovořím o migračních diskurzech, mám na mysli relativně koherentní rámce, ve kterých se výpovědi na téma migrace vytváří. Samotným cílem této práce je indikovat obsahy, které jsou v prostoru veřejného mínění obecně chápány jako dané a popsat jejich širší jmenovatele - diskurzy. Způsob, kterým tak činím je popsán v metodologickém rámci práce (kapitola 3).

Samotný pojem diskurz, ke kterému již od začátku odkazuji, není jednoznačný. Prozatím mu budeme rozumět jako *specifickému způsobu mluvení o světě (nebo jeho aspektech) a jeho porozumění* [Jørgensen, Phillips, 2002: 1; závorky v původním textu, překlad J. S.]. Teoretickému uchopení pojmu diskurz se věnuje druhá kapitola, přičemž jejím hlavním cílem je vysvětlit souvislosti pojmu diskurz, jazyk, moc a ideologie.

Vzhledem k tomu, že diskurzivně analytický přístup je chápán jako interdisciplinární a významně přesahuje do oblasti lingvistiky, věnuji se ve třetí kapitole některým konceptům této disciplíny tak, aby jich při analýze mohlo být v základní aplikaci využito. Stejně tak třetí kapitola stručně představuje pomocné koncepty, které se primárně utvářely jako součást mediálních studií a sociální psychologie.

Diskurzivní analýza má blíže ke kvalitativnímu výzkumu a jejím primárním cílem je heuristika [Miessler 2008]. Vzhledem k charakteru zkoumání tedy nelze očekávat, že předkládaná práce přinese reprezentativní popis celého diskurzivního pole. V analytické části budou na základě rozboru čtyř promluv identifikovány některé ideálně typické diskurzy, přičemž je nutno zdůraznit právě jejich „ideálně-typičnost“; tedy nutnost pohlížet na ně jako na výzkumné konstrukty.

Diskurzivní analýza ze své podstaty nezkoumá, zdali je analyzovaný materiál „pravdivý“. Jak uvádí Hayden White, postup standardní vědecké falzifikace by byl jedině políčkem vmeteným do tváře diskurzivní analýzy [2010: 12]. *„Diskurs má ustanovit půdu, na níž se rozhodne, co bude bráno jako fakt v diskutovaných záležitostech a jaký režim chápání bude pro takto stanovená fakta nejvhodnější“* [ibid.]. Obrazy cizinců a cizinek, jež rezonují veřejným míněním tak chápu nikoliv jako esence objektivně existujícího, ale jako důsledky diskurzivně utvářeného vědění.

Samotná analytická část pak rozebírá čtyři promluvy. I při vědomí nemožnosti zachytit reálný odraz diskurzivního pole v jeho komplexnosti, jsem se snažila výběr aktérů provést tak, aby refletoval předpokládané různé pozice v mocenském uspořádání společnosti.

Práce se snaží reflektovat fakt, že nežijeme pouze v mužském světě migrantů, občanů, politiků a vědců. Nicméně vzhledem k plynulosti textu jsem často volila kompromis a

užila gramaticky správného generického maskulina, ačkoliv si uvědomuji, že takový postup není z konstruktivistického hlediska zcela neproblematický. Ze stejného důvodu někdy hovořím o migrantech/kách, ačkoliv by bylo přesnější použít termín imigranti/ky. Pro lepší plynulost textu tak občas činím na místech, kde nehrozí, že díky použití širšího termínu vznikne nedorozumění.

1 NAŠINCI, CIZINCI A MIGRACE, KOŘENY DISKURZU

1.1 DISKURZIVNÍ LINIE OBRAZU CIZÍCH

Georg Simmel definoval cizince jako někoho, *kdo dnes přijde a zítra zůstane* [Simmel 2006: 26]. Sto let po Simmelovi nejsme operacionalizace cizince o mnoho blíže. Ačkoliv každý „ví“, kdo je cizinec, hranice této kategorie nejsou vždy stejné. Cizinec určitou chvíli pobývající „u nás“ se začne na pomyslné škále přibližovat pojmu našinec, až nakonec není zcela jasné, jestli je pořád „cizí“ nebo už také tak trochu „náš“ [Burgetová, Černá 2007]. Typický je tento problém u tzv. druhé generace migrantů, kteří mohou žít s nálepkou cizince, ačkoliv se v této zemi narodili, mají její občanství, proběhla zde jejich primární socializace a češtinu používají jako mateřský jazyk.

Intuitivní uchopení cizího, jenž se rutinně odehrává ve sféře každodennosti, se vzpírá snadné operacionalizaci. Základní identifikací cizích je jejich jinakost vůči lokální majoritě – odlišné náboženství, jiný rodný jazyk, jiná země původu ad. [ibid.]. Udržování dichotomie „my“ versus „oni“ se děje prostřednictvím konstruktů, jejichž základem a oporou je diskurz. Diskurz také vyznačuje linie, po kterých se rozlišování cizinec versus našinec ubírají. V této subkapitole se budeme věnovat dvěma vzájemně provázaným pojmům, které linie jinakosti vymezují.

1.1.1 Národ

Národní státy se v Evropě začaly formovat na přelomu 18. a 19. století. V této době hlubokých společenských změn nalézáme i diskurzivní zlom v chápání kolektivity. Dosavadní formy společenského uspořádání a výkonu moci (dynastické říše, náboženská společenství) tehdy ztratily autoritu a s ní svoje výhradní postavení. Vznikly národní státy a vědomí kulturní příslušnosti získalo nový rámec i obsah [Anderson 2003].

Pro uvedení klíčového konceptu národa se přidržíme klasické Andersonovy definice, kterou říká, že národ je *pomyslné společenství (imagined communities)*. Ona pomyslnost (či spíše myšlenost) znamená, že lidé stejného národa se vnímají jako společenství, ačkoliv se navzájem neznají. Pojem pomyslné společenství pak vyjadřuje ideu spřízněnosti -

„bratrství“, které se formuje na základě příslušnosti k jednomu národu a odkazuje na konkrétní národnost.

Národ existuje v představách jako ohraničený – vymezuje se vůči národům jiným. Národ je také vnímán ve smyslu mocenské svrchovanosti, což Anderson přisuzuje specifickému kontextu doby, kdy národy vznikaly, kdy osvícenství dalo myšlenkový základ ideji svrchovaného státu jako symbolu nově nabyté „svobody“ [ibid.].

Za hybatele vzniku národů je považován nacionalismus, který ustavuje národně definovaný stát jako základní politickou jednotku [Hirt 2007]. Zatímco nacionalisté chápou sebe sama jako obránce dávného národa, někteří autoři upozorňují, že nacionalismus není důsledkem existence národů, ale jejich samotnou příčinou. „*Nacionalismus předchází národům. Národy netvoří státy a nacionalismus, nýbrž je tomu přesně naopak*“ [Eric Hobsbawm citován in Hirt 2007: 1]. Jinými slovy totéž říká Ernst Gellner: „*Nacionalismus není probouzením národů k sebeuvědomění: vynalézá národy tam, kde neexistují*“ [Gellner citován in Anderson 2003: 244].

Současná teorie rozlišuje primordialistický a proti němu modernistický přístup k národům. Zatímco primordialismus existenci národů nikterak neproblematizuje a bere ji jako sociální fakt, modernistické pojetí přisuzuje národům specifický kontext modernity a chápe je jako historicky a sociálně podmíněné. Primordialismus představuje národy jako velmi starobylé jednotky, které jsou vymezeny společným jazykem, kulturou a historií. Z hlediska modernistických teorií je však primordialismus jen součástí nacionalismu [srov. Hirt 2007].

Konstrukce národa jako entity spojené společnými dějinami, kulturou a jazykem není jednou provždy daným obrazem, ale procesuálně se vyvíjí. Zkoumáme-li diskurz národa, ptáme se, jakým způsobem se existence národa (re)produkuje a kteří aktéři při tom vstupují do hry. V případě národního státu se etablovala řada institucí, které jeho diskurz potvrzují v „každodenním plebiscitu“².

² Termín „každodenní plebiscit“ zavedl Ernest Renan [srov. Kiliás 1999].

Navzdory snadné zpochybnitelnosti primordialistického východiska starobylosti původu národů, vyjevuje primordialisticky založený nacionalismus značnou politickou sílu. „*Nacionalismus na rozdíl od jiných -ismů nikdy nezrodil své velké myslitele – žádné Hobbese, Tocquevilly, Marxe nebo Webery (...) jak to, že takové ubohé představy bez dlouhé historie (sotva dvě století) mají za následek tak obrovské oběti*“ [Anderson 2003: 247 – 248]. Jako cestu k hledání odpovědi navrhuje Anderson chápat nacionalismus nikoliv jako vědomě zastávanou politickou ideologii vedle liberalismu nebo fašismu, ale jako kategorii obdobnou širokým kulturním systémům, jako byla náboženská společenství či dynastické říše, které ve své době znamenaly stejně samozřejmý vztahový rámec [ibid.].

U řady současných autorů a autorek nalezneme požadavek odstranit pojem národ jakožto analytický rámec. V souvislosti se situací transnacionality mluví Ulrich Beck o tzv. metodologickém nacionalismu a národ je pro něj jednou ze „zombie kategorií“, která stále přežívá jako výkladové schéma, ač je mrtvá svým obsahem [Beck 2007]. V souvislosti s teorií uznání se taktéž mluví o potřebnosti nových globálních rámců, v rámci kterých budou moci být vznášeny požadavky po uznání a spravedlnosti, neboť rámce národních států jsou viděny jako nedostatečné [srov. Fraser 2007].

Rogers Brubaker upozorňuje, že bychom se měli vyhnout tomu, abychom při vědecké práci používali pojem národ substancialisticky – jako reálně existující entitu, která v sobě nese nějakou specifickou esenci národovství. Tvrdí, že tak jako bylo upuštěno od chápání třídy v esencialistickém slova smyslu, mělo by být skončeno s používáním národa jako analytického pojmu. Což neznamená, že třídy či národy by neměly být předmětem zkoumání, je však nutno vyvarovat se jejich zvěčňování. „*Potřebujeme oddělit kategorie analýzy od kategorií praxe, uchovat si analyticky nepostradatelné pojmy národa jako praktické teorie, národní identity jako institucionalizované formy a národního uvědomění jako události, a substanciální pojem národ ve smyslu trvalé komunity přenechat nacionalistům*“ [Brubaker 2003].

1.1.2 Identita

Kolektivní identita obecně je konstruovaná na základě podobnosti v „my“ a v kontrastu k odlišnosti „jiných“ [Eisendstandt, Giesen 2003: 361]. Pojem identita můžeme také chápat jako diskurzivní konstrukt, který pojmenovává něco, co zároveň produkuje [Barker 2006: 74]. Vytváření kolektivní identity zahrnuje konstrukci hranic, které ustavují linie mezi uvnitř a vně – označují rozdíl mezi členy a nečleny. Dochází zde k procesům zahrnování (in-groups) a vylučování (out-groups). Jádrem konstrukce kolektivní identity jsou kódy rozlišování, které umožňují rozlišování „my“ versus „oni“. Konstrukce hranic kolektivní identity probíhá jak na symbolické, tak na materiální úrovni v souvislosti se sociální diferenciací, postavením v procesu dělby práce atp. [Eisendstandt, Giesen 2003].

V souvislosti s diskurzem národa jakožto výkladovým rámcem společenského uspořádání pak vyplouvá na povrch téma „národní identity“. Podstatou národní identity je jednak skupinové vymezení se vůči jiným, jednak potvrzení sebe sama jako příslušníka určité skupiny - národa. *„Národní identita je vždy konstruována ve vztahu k těm, které vnímáme jako ty druhé – ke kulturám a politickým entitám, k nimž nepatříme“* [Vlachová, Řeháková 2004: 11].

Empirická zjištění ukazují, že naprostá většina obyvatel České republiky se nějakým způsobem vztahuje ke své národnosti skrze pocity hrdosti či studu. Nejvíce národní hrdosti přináší úspěchy českých sportovců (89 %), české dějiny (81 %), hudba (75 %), literatura (72 %) a věda (70 %). Pouze pro necelá tři procenta lidí otázka hrdosti na občanství není relevantní - uvedli, že takové pocity nikdy nemívají [CVVM 2006].

Cizinec a našinec nejsou ohraničené kategorie. Daleko spíše můžeme tyto dva pojmy chápat jako krajní pozice škály, na které jsou cizí a naši symbolicky umístování [Burgetová, Černá 2007]. Otázka pak zní, kdy se cizinec stává také tak trochu naším a kdy naopak chápeme našince jako toho, kdo se odcizil.

V ideálně typické podobě se rozlišují dva modely národa: 1. etnický (kulturní) národ, 2. státní (občanský) národ. Zatímco první model definuje příslušníky národu skrze společnou historii, zvyky a kulturu, které jsou lokálně vázány, druhý typ se váže na

pojem občanství a jako příslušník národa je definován každý, kdo respektuje politické instituce daného státu. Česká národní identita má kulturní i politický základ. [Vlachová, Řeháková 2004].

Český veřejný diskurz chápe jako klíčový znak „češství“ znalost českého jazyka. Schopnost hovořit česky označuje jako nutnou součást úspěšné integrace více než 90% lidí. Na druhé straně pak respondenti z nabízených kritérií (znalost historie, práce v ČR, státní občanství, dlouhodobý pobyt, účast na společenském životě, manželství s Čechem/Češkou, vlastnictví nemovitosti) volili jako nejméně důležitou barvu pleti. Ta je však stále směrodatná z hlediska hodnocení cizího pro více než 30 % Čechů [Leontiyeva, Vávra 2009a].

Na tomto místě je však třeba zmínit i kritiku, která se objevuje ve vztahu ke konceptu národní identity ve společenských vědách. Ta je směřována především na nejasnost a vágnost pojmu identita, která znamená jeho faktickou redundanci [srov. Paleček 2007]. Martin Paleček s odvoláním především na Rogerse Brubakera tvrdí, že pojem identita nejen že je redundantní, ale také zavádějící a ve spojení s konceptem národní či kulturní identity dokonce nebezpečný, neboť v důsledku poskytuje legitimitu ideologii nacionalismu.

1.2 EXPLANACNÍ TEORIE MIGRACE

1.2.1 Neoklasický model migrace

Ekonomizující přístup, jehož výchozím bodem je racionálně uvažující jedinec, který chce maximalizovat své užitky. Tato teorie vysvětluje popud k migraci z chudších do bohatších částí světa jako důsledek individuálního zvažování relativních nákladů a přínosů v zemi původu versus v zemi cíle. Na makro úrovni pak neoklasická teorie vysvětluje individuální příčiny migrace jako důsledek globální nerovnováhy distribuce práce a kapitálu. Neoklasická teorie pracuje s „modelem popudu a přitahování“. Rozhodnutí migrovat je pak dáno kombinací *push faktorů*, které vznikají v zemi původu (nedostatek pracovních příležitostí, špatná životní úroveň ad.) a *pull faktorů* v zemi cíle (poptávka po pracovní síle aj.). V okamžiku, kdy vlivem migrace dojde

k vyrovnání nerovností, push a pull faktory zmizí a migrace ustane [srov. Baršová, Barša 2005; Henig 2007; Čechovský 2010].

Neoklasická teorie migrace zažila svůj boom v 60. letech 20. století a v posledních dekádách je v soutěži s jinými výkladovými rámci spíše na ústupu. Kritika neoklasického ekonomického modelu směřuje k tomu, že realita migračních proudů neodpovídá zcela předkládanému modelu a ve hře jsou pravděpodobně i jiné proměnné než čistě racionální a ekonomický kalkul. Jak uvádí Baršovi s odvoláním na Christofa Parnreitera: *„Z mnoha chudých zemí totiž lidé nemigrují do bohatých zemí. Emigrace je naopak důležitým fenoménem v zemích, které nejsou nejchudší a procházejí fází intenzivního rozvoje“* [Barša, Baršová 2005: 268]. Dále neoklasický model neumí vysvětlit relativně nízkou míru migrace v rámci EU – společenství zemí s různou životní úrovní [Ibid.].

1.2.2 Nová ekonomie migrace

Do neoklasického modelu a rámce racionálního ekonomického diskurzu vkládá nová ekonomie migrace na místo jedince rodinu a na místo maximalizace zisku přidává minimalizaci rizik. Impulsem k migraci je tak zde rodinná strategie minimalizace rizika a diverzifikace zdrojů příjmů. Model, který popsal Oded Stark na případě migrace z venkova do měst, vypadá tak, že rodina vyšle vhodného člena rodiny, aby získal ve městě stabilně placené místo a mohl pomoci rodinu financovat prostřednictvím remitencí. Zároveň tak rodina přemístěním člena rodiny mimo své lokální struktury snižuje úroveň rizika při ohrožení hlavního zdroje příjmů rodiny [Stark dle Barša, Baršová 2005].

Na rozdíl od neoklasického modelu nepracuje explanačně nová teorie migrace s absolutní, ale relativní chudobou v místě původu. Motivace k migraci je v této teorii posilována tehdy, pokud migrant či migrantka vidí možné výhody, které z migrace plynou – tedy tehdy když má srovnání s jinými a vidí příklady úspěchu. Největší migrační toky tak nesměřují z nejchudších oblastí, ale z těch, kde je nejvyšší nerovnost v příjmech [Ibid.]

Novou teorie migrace nelze chápat jako opozici vůči neoklasickému přístupu. Ačkoliv se spolu rozchází v jednotlivostech, oba vychází ze stejného racionálně ekonomizujícího diskurzu a opomíjí jiné než ekonomické determinanty volby [Čechovský 2010]. Nová ekonomika migrace zároveň neumí vysvětlit fenomén migrace celých rodin. Taktéž je kritizována za determinismus na nabídkové straně migrace (faktory v zemi původu).

1.2.3 Teorie segmentovaného pracovního trhu

Tato teorie reaguje na kritiku nabídkového determinismu a zapracovává do modelu i stranu poptávky (země přijímající migranty). Tento model popisuje situaci, kdy v cílové zemi existují některé segmenty práce, které domácí obyvatelstvo nechce vykonávat. Tato země pak přijímá migranty a migrantky, aby zaplnili tento prostor. Zatímco v primárním sektoru, kde pracují domácí, je práce relativně stabilní a dobře placená, v sekundární sféře a terciární je spíše hůře placená, nestabilní a namáhavá práce bez možnosti kariérního růstu (tzv. dead-end-jobs) [Pořízková 2008].

Teorie segmentovaného pracovního trhu vysvětluje s pomocí konceptu sociálního statusu, proč může existovat poptávka po zahraniční pracovní síle při současné vysoké nezaměstnanosti domácího obyvatelstva. Jak uvádí Baršovi: *„Znehodnocení jistého segmentu pracovního trhu a jeho prisouzení cizincům, etnickým či rasovým menšinám rozděluje pracovní třídu na „naše“ a „jejich“ (...) a zajišťuje našincům, že nikdy nespádnou na úplně nejnižší sociální příčku“* [Barša, Baršová 2005: 271]. Svě vlastní statusové postavení však dle této teorie imigranti a imigrantky odvozují od svého postavení v zemi původu a výkon práce s nízkým statutem v hostitelské zemi může být pro ně (dokud zde pobývají sami a krátkodobě) přijatelnou alternativou [Ibid.].

1.2.4 Teorie světového systému a globálního města

V pojetí teorie světového systému Imanuela Wallersteina je současný stav geopolitiky důsledkem dlouhodobých procesů, které souvisí s expanzí světového systému kapitalistické tržní ekonomiky. Wallerstein tematizuje vztahy mezi jádrem a periferiemi, které na sebe v rámci světového systému působí, přičemž periferie se vyznačují

stavem závislosti na jádru [srov. Suša 2010: 56 – 63]. Interakcí mezi periferiemi a jádrem se dle Wallersteina mění charakter periferie. Díky expanzi kapitálu zanikají původní zdroje obživy (zemědělství) a z obyvatel periferie se stává vykořeněná masa. Vykořeněnost a propojení (interakce jádro - periferie) má za následek pohyb lidí směrem do jádra [Barša, Baršová 2005].

Baršovi poukazují na možnost propojení Wallersteinova abstraktního model světového systému a konceptu globálních měst, jak jej rozvinula Saskie Sassen. Sassenová tvrdí, že globální města (Londýn, Paříž, Madrid ad.) přitahují dva typy imigrantů – jednak vysoce kvalifikované odborníky, jednak nekvalifikovanou pracovní sílu. Druhá kategorie imigrantů je ve výrazně horším postavení než domácí pracující. Sassen i Wallerstein tvrdí, že kapitalismus je založen na nerovnováze mezi jádrem a periferiemi na globální i lokální úrovni, což má za následek proměnu pracovního trhu nejen v periferiích, ale i v jádru. *„S procesem globalizace je spjata postfordistická proměna kapitalismu, která zvýšila nabídku překérných a špatně placených míst ve službách v zemích jádra“* [ibid.: 273].

1.3 IMIGRAČNÍ POLITIKA STÁTU NA POZADÍ DISKURZU

Baršovi označují základní normativní dilema imigračních politik státu jako spor partikularismu a universalismu, který je vtělen v samotném základu národního státu, jak vznikal v 17. století v Evropě a USA. Demokracie a liberalismus, které se staly ústředními idejemi těchto moderních států, odkazují k universalistickému uplatňování lidských práv. Princip územní suverenity a národa však vytváří partikularistický rámec a produkuje identitu „my“ versus „oni“ [Baršová, Barša 2005].

V imigračních politikách se tak setkávají dva principy, jež stojí proti sobě a vytváří ideové polarity. Na jedné straně stojí diskurz liberalismu, který odkazuje k individualismu a universalistickému uplatňování lidských práv. Referenčním bodem je zde jednotlivec jako příslušník lidského rodu. Na straně druhé je pak diskurz národního, který vytváří rámec pro zajištění dobra kolektivní entity – národa. Rozdílné přístupy k přistěhovalectví a migraci lze pak umísťovat na tuto pomyslnou škálu. *„Podle toho, který princip převáží, lze tyto politiky umístit buďto blíže*

universalistickému a individualistickému, nebo blíže partikularistickému a kolektivistickému kraji kontinua“ [ibid.: 20].

1.4 MULTIKULTURALISMUS JAKO STRATEGIE SOUŽITÍ?

Na nejobecnější rovině se multikulturalismus většinou chápe jako koexistence resp. interakce mezi odlišnými kulturními identitami v rámci většího společenství [Petrušek dle Leontiyeva, Vávra 2009b: 75]. Vzhledem k tomu, že pojem kultura může ale nabývat různých obsahů, skrývá se i za multikulturalismem větší počet významů. Multikulturalismus je často chápán jako pole, kde jsou ony „kultury“ charakterizovány národností či etnicitou a s nimi spojenými znaky. Setkáme se ale i s rozšířením takto partikulárního pohledu na další atributy. O multikulturalismu se tak může mluvit i v souvislosti s hnutím za práva lidí menšinové sexuální orientace či lidí se zdravotním postižením, případně jinak definovaných skupin [srov. Barša 2003: 13]. Vzhledem k tomu, že v ohnisku zájmu této práce jsou cizinky a cizinci žijící na území ČR, pracuje ale autorka dále s termínem multikulturalismus v jeho užším významu.

Jako politická ideologie multikulturalismus vychází z uznání jedinečnosti a skupinové zvláštnosti, uznání rovnosti partikulárních skupin a práva se realizovat ve své odlišnosti. Pavel Barša jej charakterizuje jako veřejné a politické zohledňování kulturních skupin [2003: 14]. „Jádrem 'multikulti' je 'uznání druhého jako druhého' a to znamená uznat jeho právo 'nebýt jako my', nechtít být 'jedním z nás', netoužit po roli v naší společnosti,“ uvádí Václav Bělohradský [2007 : 205].

1.4.1 Diskurzivní střety multikulturalismu

Multikulturalismus jako politický program lze chápat jako specifickou strategii soužití majority a minorit, přičemž bývá v ideálně typických modelech označován jako opozice vůči *asimilacionistickému modelu*, který mu časově předcházel. Zatímco multikulturalistickým ideálem je pluralitní společnost, kde koexistují různé kulturně definované skupiny, asimilace směřuje ke kulturně homogenní společnosti, která vznikne konsensuálním přijetím jednotného kulturního modelu (tedy dominantní kultury). Zatímco asimilacionismus neuvažuje o skupinové příslušnosti (etnikum,

komunita, subkultura) jedince, multikulturalismus ji chápe jako součást jeho identity [Leontiyeva, Vávra 2009b]. Podstatou multikulturalismu tak je, jak uvádí Bělohradský, že „menšiny se neasimilují, ale rozvíjejí ve své odlišnosti“ [ibid.].

Asimilace menšin byla diskurzivně legitimizována především v duchu ideji platnosti univerzálního pokroku lidstva jakožto zákonu vývoje. V této optice byla pak západní cílová země zpravidla nadřazena zemi původu a asimilace „nižší“ kultury do té „vyšší“ pak byla v zájmu „zaostalého“ [Barša 1999]. Vedle multikulturalismu a asimilace se rozlišují další dva ideálně typické modely strategie soužití: *segregace* a *marginalizace*.

S politickým programem multikulturalismu je vedena polemika ze všech stran politického spektra. Multikulturalismus není komplementární s neoliberalní ideologií v jednom základním bodě. Zatímco pro multikulturalismus je identita jedince složena z mnoha skupinových i individuálních charakteristik, neoliberalismus vidí jedince jako autonomní jednotku bez dalších přívlastků a debatu o společenských konsekvencích kulturní identity nepovažuje za relevantní [ibid.]. Ze strany levice je pak multikulturalismus se svým zdůrazňováním kulturních rozdílů kritizován za narušování sociální koheze. Samostatnou a obsáhlou kapitolou je pak kritika multikulturalismu z pozic krajní pravice, jenž bývají označovány za populistické. Vzhledem k tomu, že fragmenty tohoto diskurzu najdeme jak napravo, tak nalevo politického spektra, necháme si jejich konkrétní rozbor do analytické části práce.

1.4.2 Rozpornost diskurzu multikulturalismu

Multikulturalismus nikdy nebyl jednoznačně přijímaným konceptem, v současné době však mnozí upozorňují, že multikulturalismus je na ústupu, aniž by kdy byl jeho program naplněn. „Ve všech státech EU nastal rychlý soumrak multikulturalismu (...) všude se vrací politiky multirasové a asimilační (...). Občanství musí mít specifický národní kulturní obsah – jazyk a hodnoty nejsou nadstandardy občanství, ale jeho tvrdé jádro“ [Bělohradský 2007].

Bělohradský taktéž upozorňuje na množství vnitřních rozporů multikulturalismu, které dle jeho názoru vedly k zániku tohoto projektu, jehož nástupce se zatím

neetabloval. Ze všech rozporných momentů, které Bělohradský uvádí, se podívejme na dva nejvíce diskurzivně zajímavé.

S odvoláním na Slavoj Žižka Bělohradský představuje tezi, že uznání rovnosti všech kultur je ve skutečnosti znehodnocení role kultury ve společnosti. Jinými slovy, multikulturalismus činí kulturu politicky irrelevantním aspektem, čímž de facto oslabuje její roli ve prospěch např. ekonomického diskurzu.

Dalším slabým momentem ve filozofickém zdůvodnění multikulturalistického diskurzu je idea, prezentovaná Giannim Vattimo. Multikulturalismus je zde chápán jako nadstavba společnosti komunikační hojnosti, kdy hojnost komunikace umožnila prohlédnout omezenost a parciálnosti každé kulturní identity. Multikulturní vědomí tak vzniká jako jeden z aspektů „osvícené“ postindustriální společnosti, ke kterému je nutno dojít skrze vývoj. Přijmutí této teze vysvětlující multikulturalismus jako stav společnosti v určitém stupni vývoje, není než *ideologií společnosti, kde přestala platit velká vyprávění* a v důsledku jen ideologicky potvrzuje nadřazenosti „Západu“.

2 DISKURZIVNÍ ANALÝZA JAKO TEORIE

Vztah mezi teorií a metodou je v případě diskurzivní analýzy (DA) velmi úzký. Rozhodnout se použít některou z metod DA zároveň znamená akceptovat určitá teoretická východiska. Jak uvádí Petr Vašát: „*DA není pouze metodou sui generis, nýbrž ipso facto i svou vlastní teorií*“ [Vašát 2004].

Dříve než bude učiněna snaha prosvětlit samotný pojem diskurz, podíváme se na širší teoretický kontext, v rámci kterého se koncept diskurzu vyvíjel, přičemž se prozatím pokusíme obejít bez jeho definice.

2.1 VÝCHOZÍ RÁMEC TEORIE DISKURZU

Louise J. Phillips a Marianne Jørgensen, od kterých si autorka vypůjčila název této kapitoly, mluví o DA jako o jednotě teoretického a metodologického, již vytváří „balíček“ (*complete package*) filosofických premis, teoretických modelů, metodologických pravidel a specifických technik analýzy. DA zasazují do rámce paradigmatu **sociálního konstruktivismu (SK)**, který svým odmítnutím

universalistických teorií navazuje na francouzský poststrukturalismus, přičemž zdůrazňují jeho následující aspekty:

1)	kritický přístup k vědění, jenž je považováno za dané (<i>taken for granted</i>)
2)	historická a kulturní podmíněnost poznání
3)	vztah mezi věděním a sociálními procesy
4)	vztah vědění a sociálního jednání

AD 1-4) V tomto textu je pojmu vědění užíváno v souladu s Jagerovou definicí: *„Vědění zahrnuje všechny obsahy, které vstupují do vědomí a utváří jej. Vědění obsahuje také významy, které se používají pro vysvětlení a utváření okolní reality. Tyto významy jsou historicky podmíněné“* [Jager 2001: 33].

SK popírá, že existuje něco, jako přirozený řád světa, který může být popsán a pochopen skrze vědění a vymezuje se tak proti pozitivismu a realismu v sociálních vědách. Vědění v pojetí SK není neutrální instrument, který přistupuje k realitě zvenčí a snaží se ji „objektivně popsat“.

Na jedné straně je vědění konstruováno v závislosti na kategorizaci světa a to, co je nahlíženo jako pravda, jsou pouze akceptované způsoby rozumění světu. Tyto způsoby jsou nepřetržitě ustavovány a vyjednávány v procesech každodenní interakce v závislosti na kulturních a historických specifikách. V důsledku pak SK uvažuje o vědění v množném čísle a pojmy jako „pravda“ či „objektivita“ chápe relativně, neboť tak jako pro něj nemůže existovat jediný možný způsob rozumění světu, neexistuje ani jediné pravdivé vědění.

Na straně druhé vědění samo má konstitutivní charakter v utváření reality, neboť každé vědění v sobě nese i důsledky v podobě ustavování žádoucího a nežádoucího sociálního jednání a zakládá tak pluralitu možných vzorců jednání v závislosti na aktuálním vědění [Burr 1995; Jorgensen, Phillips 2002].

„(Vědění) objektivizuje tento svět skrze jazyk a kognitivní aparát na jazyku založený, tedy uspořádává ho jako objekty, jež mají být vnímány jako realita.“
[Berger, Luckmann 1999: 69]. Vztah jedince, jakožto subjektu, který si vytváří vědění o okolním světě a tímto světem je v pojetí SK dialektický.
„Vědění o společnosti jednak zprostředkovává chápání objektivované sociální reality a jednak tuto realitu neustále vytváří“ [ibid.].

Velký inspirační zdroj pro DA představuje **strukturalistická teorie jazyka**. Dle strukturalismu jazyk funguje jako síť znaků, jejichž významy se utváří v rámci provázané struktury. *„Jazyk není tím, který realitu odráží, ale tím, který jí utvoří. Je samostatným systémem s hloubkovými pravidly, která se nevážou na konkrétní individuum“* [KSF 2006].

Pro Ferdinanda de Saussura - klíčovou postavu francouzské strukturalistické lingvistiky, je jazyk systémem, který lze objektivně vědecky popsat. Ve svém Kurzu obecné lingvistiky (1916) se zaměřuje na pravidla systému, jenž se (díky sdílení těchto pravidel jednotlivými členy) stává prostředkem komunikace. De Saussure zavádí dichotomii *jazyk – řeč (la langue – la parole)*. Řeč jakožto konkrétní promluva se odehrává v prostoru vymezeném pravidly jazyka. Analýzu konkrétních řečových aktů pak de Saussurův strukturalismus neshledával užitečnou, neboť řeč je chápána jako příliš arbitrární a závislá na individuu a jako taková nevypovídá o charakteru komplexní struktury jazyka [srov. Jorgensen, Phillips 2002: 6-12; Radford, Radford 2005].

Strukturalistický pohled na jazyk, jak je reprezentuje de Saussure, by tak činil DA jakožto analýzu, která pracuje s konkrétními promluvami, v podstatě nemožnou. Skutečný zlom tedy znamená **postrukturalistický přístup**, který věří, že struktura je vytvářena, reprodukována a měněna skrze použití jazyka a vztah *langue* a *parole* chápe jako obousměrný [Phillips, Jorgensen 2002: 6-12]. *„Odklon od strukturalismu se pak stává odklonem od jazyka směrem k diskurzu, posun od langue k parole, od textu k tvořícímu subjektu a vnímajícímu objektu, ke kontextům tvorby“* [KSF 2006].

2.2 POJEM DISKURZ A JEHO SOUVISLOSTI

2.2.1 Diskurz jako promluva

Byli to lingvisticky orientovaní autoři, kteří v 50. a 60. letech 20. století přinesli inspiraci pro pozdější studia diskurzu. Ačkoliv stále pojem používali v souladu s jeho dosavadní etymologií (fr. discours – rozprava, řeč, promluva) a chápali jej jako „*koherentní posloupnost vět*“ (Zellig Harris) a „*konkrétní akt mluvení*“ (John Langshaw Austin, John Rogers Searle), objevuje se i požadavek **zkoumat jazyk v kontextu jeho společenské existence** (Ferdinand de Saussure) [srov. Vávra 2008: 205; Kraus 2003].

Michel Foucault přirovnává jazyk k oknu, skrze které se díváme na okolní svět. Toto okno dovoluje v jednu chvíli vidět, ale v tu samou chvíli některé skutečnosti zakrývá. Je něčím, co nevyhnutelně určuje, co může být z okolního světa spatřeno a co nikoliv [Danaher, Schirato, Webb 2000: 31]. Jazyk tak není nic jiného, než návod k reflexi okolního světa. Určuje, o čem lze mluvit a definuje způsoby, jak tak může být činěno. „*Každá naše promluva se pohybuje v prostoru jí vymezeném, svou citací reduplikujíc a posilujíc její autoritu*“ [Matonoha 2003: 583].

Jazyk se tak zásadně vymyká laickému obrazu nevinného instrumentu, jenž člověk používá k vyjádření svých myšlenek. Jazyk chápeme jako sociální jev a jako takový je součástí společenské praxe. Pro další uvažování o diskurzech je klíčové **uchopit jazyk jako společenský fakt par excellence, neboť disponuje značnou „utlačivou“ silou** [Vávra 2008; Wodak, Meyer 2001].

Zkoumání jazyka už není pouze doménou lingvistiky a vyjma čistě jazykovědných přístupů analýza jazyka není samotným cílem studia diskurzu, ale pouze prostředkem k analýze širších souvislostí sociální reality. „*Studium diskurzů se zabývá řečí a textem v kontextu,*“ uvádí Teun van Dijk [van Dijk 1997: 3].

Základním kamenem uvažování o diskurzech je představa jazyka jako prvku, který má vliv v procesu sociální konstrukce reality [Jørgensen, Phillips 2002: 9-10]. V zájmu badatele či badatelky pak je zpravidla diskurz jako společný jmenovatel toho, co stojí za jazykem a jeho užíváním. „*Použití slova diskurz vyjadřuje základní myšlenku toho, že*

jazyk je strukturován dle rozlišných vzorců, které lidé používají v různých sférách sociálního života“ [Jørgensen, Phillips 2002: 1]. *„Působení a práci diskurzu je možno postihnout jednoduchým výrokem: kdokoli nemůže kdykoli jakkoli mluvit o čemkoli.“* [Matonoha 2003: 582]. V rámci teorie diskurzu pak jazyk nemůže být nahlížen pouze jako nástroj komunikace, ale jako prostředek epistemického násilí, které se realizuje prostřednictvím diskurzu [srov. Ibid.].

2.2.2 Diskurz jako reprezentace světa

Louise J. Phillips a Marianne Jørgensen definují diskurz jako *„specifický způsob mluvení o světě (nebo jeho aspektech) a jeho porozumění“* [Jørgensen, Phillips 2002: 1, závorky v původním textu, překlad J. S.].

Pokud diskurzivní přístupy shodně odmítají ideu možnosti pravdivého a objektivního poznání, pak jakékoliv vědění znamená v jejich pojetí pouze jednu z možných (a nikoliv jedinou) reprezentaci aspektů světa [ibid.: 22]. Rozdílné diskurzy pak zakládají rozdílné perspektivy, z kterých je na svět nahlíženo. Diskurzy tak nerepresentují pouze „reálný“ svět, ale i jeho možná alternativní uspořádání [Fairclough: 124]. *„Manifestní diskurs není ničím jiným než potlačenou přítomností toho, co neříká; a toto 'ne-řečené' je prázdnotou, která zvnitřku podkopává vše, co je řečeno“* [Foucault: 42].

Diskurz přesahuje konkrétní reprezentaci, nýbrž je zdrojem, z kterého reprezentace vychází. V rámci stejného diskurzu tak může být vytvořeno mnoho reprezentací. Fairclough rozlišuje „rozsah“ diskurzu - tedy šíři rámce, který konkrétní diskurz nabízí a v kterém mohou být jednotlivé reprezentace vytvářeny. Můžeme tak hovořit o diskurzu liberalismu, který buduje širokou platformu a zahrnuje v sobě množství reprezentací rozdílných aspektů (reprezentace „já“, společnosti, politiky, ale i rodiny, postavení ženy ve společnosti ad.). Také ale můžeme uvažovat o diskurzech „nižšího řádu“ – jako například lékařský diskurz či akademický diskurz, který utváří a definuje prostor možných způsobů reprezentace ve více specifickém okruhu [Fairclough: 125 – 126].

Různé diskurzy mohou používat stejná slova, nepoužívají je však ve stejném hodnotovém významu. To, jaké v sobě jednotlivé pojmy v rámci odlišných diskurzů nesou konotace, je pak v samotném ohnisku zájmu DA.

2.2.3 Diskurz jako projev moci a ideologie

Michel Foucault, jehož *Archeologie vědění* (*l'Archéologie du savoir* 1969) znamenala významný posun na poli problematiky diskurzu, definoval diskurz jako *systém pravidel, která určují tvorbu výpovědi*. Prostor v rámci, kterého je možno výpovědi činit je vymezen jednak pravidly pro strukturaci výpovědi, jednak vztahem k jiným diskurzům. Tato pravidla pak tvoří *řád diskursu* [srov. Vávra 2008].

Žádný diskurz nefiguruje v prostoru sám o sobě ani sám za sebe, nýbrž se artikuluje a (sebe)definuje ve vztahu k jiným diskurzům. Jednotlivé diskurzy se vůči sobě navzájem ocitají v různých pozicích. Zatímco některé vztahy charakterizuje rozpor, nekompatibilita či „boj“, jiné se překrývají a doplňují nebo jsou si vzájemně nadřazeny či podřazeny [Fairclough 2003: 124].

Moc diskurzu tkví v tom, že některému vědění přisuzuje status pravdivého a nezpochybnitelného, neboť k jeho produkci vedla uznávaná cesta. Zároveň pak jinému vědění tuto legitimitu upírá, ať už explicitně (boj diskurzů) nebo implicitně (zamlčené možnosti, latentní diskurzy). „*Moc má na svědomí obě - vytváří sociální svět a zároveň i způsoby, jak je o světě mluveno, přičemž vylučuje alternativní možnosti bytí i výkladu*“ [Jorgensen, Phillips 2002: 14, překlad J. S.]. Každý diskurz v sobě obsahuje legitimaci některých aspektů sociálního řádu a podporuje tak buď stávající či naopak jiný, potenciálně možný stav. „*Kde je vědění, tam je moc*“ [Jager 2001]. Boje mezi jednotlivými diskurzy lze chápat jako boje partikulárních reprezentací, jež mají za cíl vystupovat jako jediné universálně platné [Fairclough 2003: 7].

Od teorie diskurzů a tématu moci je pak neoddělitelný pojem ideologie. Marx s Engelsem v *Německé ideologii* vyjadřují tezi, že „*vládnoucí myšlenky nejsou nic jiného než ideový výraz materiálních poměrů*“ a vládnoucí ideologie je tedy součástí duchovní produkce vládnoucí třídy. V jejich materialistickém pojetí je vědění utvářeno v závislosti na sociálním postavení a bytí vždy předchází vědomí [Marx, Engels, 1952:

48]. Marx-Engelsův přístup je inspirací v myšlence vzájemného vztahu moci, vědění a ideologie, nicméně diskurzivní teorie se posunují více od ryze ekonomického determinismu. Ačkoliv některé směry DA (Laclau, Mouffe) silně navazují na koncept kulturní hegemonie, který vycházejíc z marxismu rozpracovává Antonio Gramsci, i ony odmítají přijmout třídy diferenciované dle ekonomických zájmů jako základ strukturace společnosti [Jorgensen, Phillips 2002: 32].

Pro vládnoucí třídu je kontrola produkce významů důležitou složkou udržení dominance. Kulturní hegemonie se realizuje skrze hodnoty, normy, názory, přesvědčení, tradice a vystupuje na ochranu stávajícího mocenského pořádku. Síla hegemonie je skrytá a diskurzivní a tkví ve znakové podstatě mediovaných obsahů [Krsek 2005]. Skrze produkci významů se aktuální mocenské uspořádání jeví jako „přirozené“ a nediskutabilní a stává se součástí „common-sense“ [Jorgensen, Phillips 2002: 32].

Van Dijk definuje ideologii jako obecnou a abstraktní reprezentaci, která určuje sdílené mentální reprezentace (vědění, postoje) v sociální skupině [van Dijk 2004]. Ideologie je založena na normách a hodnotách, které si každá sociální skupina vytváří sama, většinou v souladu s obecně přijímanými kulturními hodnotami (svoboda, pravda, etc.). Diskurzy jako konkrétní reprezentace pak „zhmotňují“ tuto ideologii a přenášejí ji do společenské praxe.

Koncept *symbolické dominance* Pierra Bourdieu nebývá tím, který by byl často citován v pracích autorů diskurzivních analýz. Přesto má jeho chápání *habitusu* blízko k tomu, co jiní označují pojmem sociální a diskurzivní praxe. V Bourdieho pojetí není člověk pasivně podřízen *habitusu* ani se volně nepřimyká k dominantním hodnotám společnosti. To, co řídí jeho jednání je *kulturní autorita* [dle Wollard 1985].

Moc podpořená diskurzem se neprojevuje pouze jako explicitní vyjádření dominance pomocí běžných jazykových prostředků, ale také jako kontrola nad žánrem [Wodak, Meyer 2001: 11]. Pro ilustraci toho, jak vypadá vztah dominance na pozadí kontroly žánru, si představme vztah lékař-pacient. Lékař používajíc specifický žánr promluvy (medicínský diskurz) dává pacientovi implicitně najevo, že jeho „vědění“ o pacientově

zdraví, ke kterému došel náročným studiem, má vyšší hodnotu než vědění samotného pacienta, jež je laické a subjektivní. Jdeme-li ještě hlouběji, uvědomíme si, že vztah dominance a nerovnosti je vyjádřen už v samotné dichotomii slov lékař-pacient. Zatímco etymologicky je zde pacient od toho, aby trpělivě snášel svůj úděl (angl. patient též trpělivý, čekající), tedy svoji ne-moc, lékař má pověření (moc) pacienta léčit. Na nejobecnější úrovni se vztah dominance/submise lékař-pacient odehrává na pozadí diskurzu racionality, který přisuzuje vědeckému poznání vyšší legitimitu než nevědeckému a staví standardní lékařský diskurz o zdraví (tak jak se učí na fakultách medicíny) nad jiné diskurzy (např. některé druhy „alternativní medicíny“, které veškerou zodpovědnost za zdraví či nemoc přiznávají „léčenému“).

2.3 KRITICKÁ DISKURZIVNÍ ANALÝZA

Kritická diskursivní analýza (KDA) je označení pro jedno z paradigmat v přístupu k diskurzům, které na počátku 90. let 20. století rozvinula skupina vědců sdružených původně okolo kolokvia Amsterdamské univerzity (Teun van Dijk, Norman Fairclough, Ruth Wodak, Theo van Leeuwen, Gunther Kress) [Wodak, Meyer 2001: 3]. Ruth Wodak píše o KDA jako o sdílené perspektivě, která se vztahuje k objektu zájmu (diskurzy) a ke způsobu jakým je objekt zájmu studován (kriticky). Pro velkou variabilitu mezi jednotlivými přístupy však váhá označit KDA jako nějakou specifickou metodu [ibid.].

Přízvisko Kritická se explicitně vztahuje k tradici Kritické teorie Frankfurtské školy, jejíž program ve 40. letech 20. století poprvé zformuloval Max Horkheimer a který ve svých kořenech úzce navazuje na Marxův materialismus. Klíčovým rysem Kritické teorie je orientace na produkci kritického vědění, která znamená odklon od v té době široce přijímaného modelu nehodnotící vědy. Propojení Kritické teorie, materialismu a předznamenání KDA ilustruje výrok Herberta Marcuse: „*Cesta změny a základní prostředky k dosažení rozumné organizace společnosti jsou naznačeny příslušnou analýzou ekonomických a politických poměrů*“ [Horkheimer, Marcuse 2003].

Většina autorů a autorek spjatých s KDA chápe text či promluvu jako vyjádření mocenských struktur, které se skrze diskurz reprodukují a jsou jím zpětně posilovány.

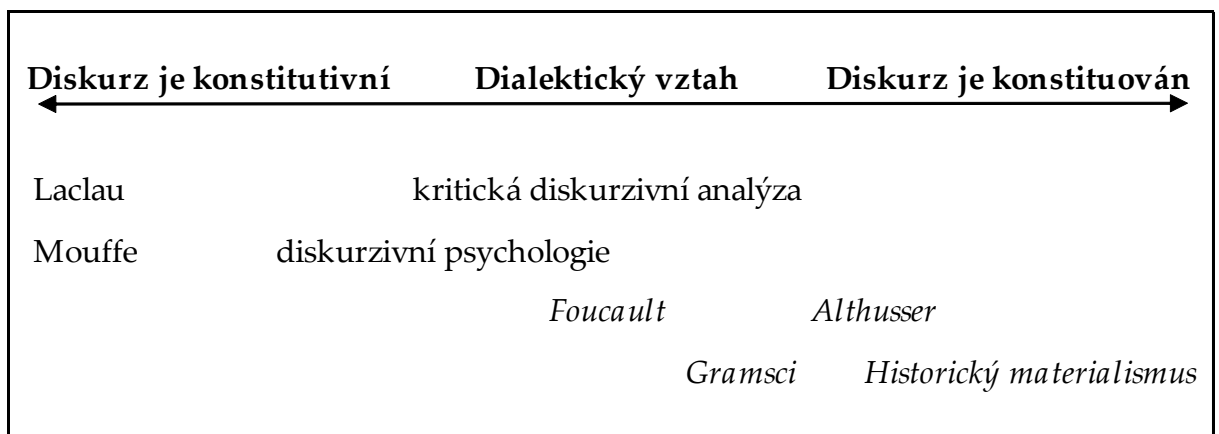
KDA pak směřuje k odhalení toho, jak je jazyk jako vyjádření moci a dominance používán [Wodak, Meyer 2001: 11]. Úkolem KDA je rozkrývat způsoby, jakými jsou sociální moc, dominance a nerovnost ustavovány, reprodukovány a bráněny prostřednictvím textu a promluv v sociálním a politickém kontextu [van Dijk: 85 – 88.]. Cesta ke kritickému zhodnocení diskurzu a problematizaci toho, co je prezentováno jako dané, pak vede skrze analýzu, která odhaluje kontradikce v diskurzu a spektrum neřečeného stejně jako toho, co by řečeno být mohlo [Jager 2001: 34].

KDA lze také chápat jako „perspektivu slabšího“, neboť jazyk nedisponuje mocí sám od sebe – tu získává v okamžiku, kdy je použit z perspektivy držitelů moci [Wodak, Meyer 2001: 10]. Samotným smyslem kritického vědění, které KDA produkuje, je pak jeho emancipační potenciál. Osvobození člověka, jež si kladla za cíl Kritická teorie [Horheimer, Marcuse 2003] se v KDA uskutečňuje prostřednictvím reflexe diskurzu. Jak uvádí Vávra: „Pokud chápeme diskurz jako sféru, která má určitou samostatnou existenci nezávislou na jednotlivcích, otevírá se tak i prostor pro „osvobozování“ od nežádoucích projevů této moci diskurzu“ [Vávra 2006: 51].

2.4 LIMITY A PROBLEMATICKÉ MOMENTY

2.4.1 Zdroje moci diskurzů a otázka svobody subjektu

Sporným bodem, který rozděluje jednotlivé diskurzivní přístupy, je míra autonomie diskurzu – tedy otázka nakolik diskurz jako takový podléhá „vyšším“ strukturám a nakolik sám tyto struktury vytváří. Pro schematický přehled směrů a autorů na škále „konstitutivní-konstituovaný“ uvádí Phillips a Jorgensenová následující tabulku.

[Jørgensen Phillips 2002: 20]

Na krajní pozici škály se ocitá diskurzivní analýza v podání Ernesta Laclau a Chantal Mouffe. Ti vidí diskurzy jako entity, jež plně konstituují okolní svět a všechny sociální struktury chápou diskurzivně [Jørgensen, Phillips 2002: 17 – 19]. Taktéž pro diskurzivní psychologii představuje diskurz svrchovanou realitu, v rámci které „lidé užívají jazyk pro strategické konstruování verzí sociálního světa“ [Vávra 2006: 57].

Kritická diskurzivní analýza chápe diskurzy jako zdroje, s kterými dále lidé pracují. Role subjektu je pak chápána dialekticky – každá individuální promluva je na jedné straně produktem diskurzu, ale zároveň tento diskurz dále reprodukuje a transformuje [Jørgensen, Phillips 2002: 17 - 19]. Pro Fairclougha je jazyk pouze jedním z aspektu společenské praxe, která vytváří řád diskurzu a definuje prostor možného [Fairclough 2003: 22 – 23].

„Zdůvodnění „moci“ diskurzu, tedy identifikace zdroje jeho významnosti, se mezi uváděnými přístupy liší“ [Vávra 2006: 59]. Všechny vidí diskurzy jako rámce, jež vymezují prostor pro individuální jednání, liší se však v míře autonomie, kterou jednajícím subjektu přiznávají.

2.4.2 Možnost kriticky vědeckého poznání?

Produkce kritického vědění jakožto cíl KDA staví do ohniska výchozích dilemat i osobu samotného poznávajícího – v tomto případě vědce či vědkyni. Neboť ti také jsou součástí sociálních struktur a podléhají strukturálnímu zkreslení a jako takoví jsou ohroženi slepotou vůči vlastnímu diskurzu a nikdy nemohou být zcela nezávislími arbitry. Taktéž nelze ponechat stranou osobní motivace, jež za bádáním stojí, a mohou mít na způsob bádání i dosažené výsledky zásadní vliv.

Na obranu KDA Fairclough uvádí, že nic takového, jako „objektivní“ analýza textu, čímž má na mysli „jednoduchý popis toho, co ‘je’“, neexistuje [Fairclough 2003: 14]. Wodak deklaruje, že označit sebe sama jako „kritickou/ého“ tak neznamena uzurpovat si nárok na pravé poznání, ale daleko spíše zahrnuje etický rozměr bádání: reflexi vlastní pozice, výzkumných cílů a hodnotových východisek [Wodak, Meyer 2001: 7].

2.5 SHRNUÍ

Diskurzivní analýza je metodou silně spjatou se svým teoretickým zázemím. Ačkoliv se teorie i metody diskurzivní analýzy vnitřně bohatě diferencují, mají společné základní paradigma sociálního konstruktivismu a přesvědčení, že vědění je vždy strukturálně podmíněno a jazyk jakožto jeho manifestace tuto skutečnost odráží [Jorgensen, Phillips 2002]. Z pozice diskurzivní analýzy je jazyk chápán jako společenský fakt, který vyvíjí „utlačivou sílu“, neboť není pouze nástrojem komunikace, ale také zároveň vymezuje kategorie, v jakých lze o „realitě“ možno uvažovat a použití jazyka předznamenává další směr myšlení a možného „vědění“.

Jedním z „etablovaných“ proudů, který analyticky pracuje s teoretickým pojmem diskurz, je tzv. Kritická diskurzivní analýza (KDA). Společným úhlem pohledu autorů a autorek, kteří patří k tomuto směru, je chápání diskurzů jakožto manifestace rozvrstvení moci ve společnosti. Konkrétní promluvě, která je v souladu s majoritně přijímaným diskurzem, je pak rozuměno jako vyjádření dominance, které skrze diskurz udržuje status quo, potvrzuje nerovnost a rozdílné postavení subjektů, o nichž se vyjadřuje [srov. Wodak, Mayer 2001].

Svázanost diskurzivní analýzy s teorií se zároveň ukazuje jako její slabé místo. Shoda, která nepanuje ohledně základního konceptu – otázky jakou „moc“ má diskurz, nakolik je odrazem vnějším struktur (a nakolik je sám konstruuje), vytváří prostor pro teoretický i metodologický eklektismus. Na KDA je pak díky statusu „angažovaného“ přístupu (ke kterému se sama hlásí skrze odkaz na Kritickou teorii) směřována kritika ze „zpolitizování“ vědeckého přístupu [srov. Ibid].

3 DISKURZIVNÍ ANALÝZA JAKO METODA

Diskurzivní analýzu chápeme spíše jako specifický přístup ke zkoumání sociálních fenoménů než jako standardní metodu sociálních věd. Jak uvádí Vávra: „*Pokud se rozhodneme pro svůj výzkum použít diskurzivní analýzu, ještě stále nemáme jasno o způsobu práce. Spíše než o jedinou přesně vymezenou techniku výzkumu jde totiž o určitý obecný přístup k sociální realitě, který má mnoho různých variant*“ [Vávra 2006: 50]. Ani v rámci KDA nenalezneme obecně přijímaný model zkoumání, ale setkáme se s varetou přístupů, jenž vychází z podobných teoretických premis a kladou si podobné výzkumné otázky [Wodak, Mayer 2001].

Když se podíváme na práce různých autorů a autorek, kteří nějakým způsobem analyticky pracují s pojmem diskurz, zjistíme, že jejich aspirace směřují různým směrem a pokrývají různé úrovně analýzy (epistemologie, „velké teorie“, teorie středního dosahu i jiné). Druhým momentem, který přispívá k nejednotnosti nástrojů zkoumání, je odlišnost původní specializace. Zatímco Siegfried Jäger se orientuje k obecné teorii a epistemologii, když navazuje a přepracovává foucaultovské pojetí diskurzu, Ruth Wodak se zaměřuje na diskurz především z pozice lingvistiky a Teun van Dijk má blízko k sociálně-psychologickému pojetí diskurzu. Norman Fairclough zase okolo ústředního pojmu diskurz rozpracovává teorii středního dosahu, kdy se zaměřuje na sociální konflikt, dominanci a moc a snaží se hledat jejich diskurzivní manifestace v jazyce. Všichni pak zdůrazňují nutnost pojmout analýzu diskurzu interdisciplinárně [srov. Wodak, Mayer 2001: 17- 22].

Než bude v této kapitole načrtnuto základní metodologické schéma empirické části práce, podíváme se na některé užitečné koncepty z oblasti lingvistiky, sociální psychologie a mediálních studií, které jsou využitelné v aplikační praxi KDA. Konkrétně na problém intertextuality a modality, které Fairclough zmiňuje jako základní elementy promluv [Fairclough 1993] a na van Dijkův koncept ideologického čtverce, který je úzce spjat se studiem binárních opozic hojně využívaných v oblasti analýzy mediálních sdělení.

3.1 KONTEXT A INTERTEXTUALITA

Kritická diskurzivní analýza vychází z toho, že promluva samotná jako jednotka analýzy není nikdy zcela produktem jediného člověka, ale projevuje se v ní vliv diskurzivního pole, v rámci kterého byla utvořena [Wodak, Meyer 2001: 11]. *„Hranice knihy nejsou nikdy jasně rozlišeny (...), kniha je zapuštěna do systému odkazů k jiným knihám, jiným textům, jiným větám: je uzlem v rámci sítě“* [Foucault 2002: 38-39].

Intertextualita znamená přítomnost jiných textů v textu [Fairclough 2003: 39]. Nejvíce zjevná je intertextualita ve formě citací, kdy autor/ka posilují své sdělení odvoláním se na další authority. Jakkoliv i přímá a doslovná citace může být zavádějící (vždy se jedná o výsek textu a je tedy na citujícím, který výsek zvolí, aby podpořil své argumenty), je citace „nejčistší“ formou odvolání se na jiný text.

Každý text v sobě skrývá vedle explicitních odkazů ve formě citací a parafrází i množství implicitních předpokladů, z nichž vychází, stejně jako důsledků, které sám implikuje. *„Vše co je v textu řečeno, je řečeno na pozadí toho, co zůstává nevysloveno, ale je bráno jako dané“* [ibid.: 40].

„Není promluvy bez vztahu k jiné promluvě“ [Todorov 1984: 60]. Pro vyjádření vztahu mezi promluvami používá Michail Bachtin termín dialogičnost. Julia Kristeva, která později zpopularizovala Bachtinův přístup, používá na místo dialogičnosti termín intertextualita. Tendence k dialogičnosti je dle Bachtina charakteristickým jevem každého „žijícího“ diskurzu. Intertextualita je všudypřítomná, Bachtin nepochybuje, že ji v diskurzu vždy nalezneme - někdy silněji, jindy slaběji. Pokud kdy někdo mohl mluvit mimo diskurz, byl to snad jedině mýtický Adam, předtím než potkal Evu a poprvé na sebe promluvili [srov. ibid.: 62 - 63].

Diskurz nelze popsat mimo jeho kontext. Analýza diskurzu proto nemůže být provedena pouze lingvistickými nástroji analýzy. Do hry zde vstupují aspekty jako kultura, společnost a ideologie. Interdisciplinární charakter zkoumání, kdy analýza bere v potaz i aspekty sociálně-psychologické, politické, ideologické ad., je chápán jako žádoucí, ba přímo nutný [Wodak, Meyer 2001: 15]. Často se mluví dokonce o

transdisciplinarity, která překračuje hranice ustavených teorií a metod [Fairclough 2001].

3.2 LINGVISTICKÉ MINIMUM: TROPY, MODALITA A CITOVÉ ZABARVENÍ VÝPOVĚDI

„Každé emocionální zaujetí mluvčího se výrazně odráží v jazykové výstavbě výpovědi, a to jak ve výběru výrazových prostředků, tak v jejich organizaci“ [Grepl, Bauer 1970: 182]. Emocionálně zabarvené výpovědi prozrazují, že mluvčí zaujal k obsahu výpovědi své stanovisko a předává jej dál prostřednictvím jazyka. Miroslav Grepl vymezuje emocionálně zabarvené výpovědi v protikladu k výpovědím neutrálním a k jejich rozlišení uvádí: *„Chceme-li na úrovni pojmenovávací (slova) a výpovědní (věty) vyjádřit svůj citový postoj, musíme změnit, aktualizovat tradiční, „normální“, citově neutrální způsob (formu) vyjádření daného obsahu; musíme prostě vyjádřit daný věcný obsah formou jinou než obvyklou, tj. způsobem nebo formou, které se na pozadí běžného, citově neutrálního vyjádření cítí jako způsob aktualizovaný“ [ibid.: 183-184].*

Jazyk nabízí dva základní prostředky, kterými lze podtrhnout charakter sdělení. Prvním jsou tropy (v nejširší definici se jedná o užití slova v přeneseném významu) [White 2010], druhým modalita [Fairclough 1992], přičemž u modální stavby výpovědi můžeme rozlišit tři aspekty: postojovou, jistotní a voluntativní modalitu [Grepl, Bauer 1970].

Postojová modalita označuje, zda predikát je platný reálně (oznamovací způsob slovesný) nebo nereálně (tázací a rozkazovací způsob) [Karlík, Nekula, Rusínová 1995]. Záměna (transpozice) ustálených modálních schémat nebo jejich složek slouží mluvčímu jako prostředek vyjádření emocionality sdělení. Z Greplovy klasifikace [1970: 192 – 197] jsou pro účely diskurzivní analýzy textů zajímavé dva typy záměn: **řečnická otázka** (transpozice tázací formy do platnosti vět oznamovacích) a **nahrazení oznamovacího způsobu podmiňovacím** (*Chudák pan inženýr (...) na vlastní aby stál ve frontě!*³)

³ Hrubín [citováno in Grepl 1970: 193].

Jistotní (epistemická) modalita odhaluje nakolik si je mluvčí jist obsahem své výpovědi. „(Mluvčí) podává tedy obsah výpovědi jako plně jistý, pravdivý, nebo jako ne plně jistý, tedy jako jen v různém stupni pravděpodobný; tím se zároveň zbavuje vůči adresátovi zodpovědnosti za prokázání „pravdivosti“ svého tvrzení“ [Grepl, Karlík 1998: 400]. Plná jistota mluvčího o předkládaném výroku se zpravidla nijak příznakově neindikuje. Pro vyjádření vysoké míry jistoty uvádí autoři výraz „jsem přesvědčen, že...“, pro střední stupeň: „myslím, že...“ a pro nízký stupeň: „je možné, že...“ [Ibid.]. Každý jazyk dále nabízí množství prostředků, jak míru jistoty posílit či oslabit. V češtině sem patří:

- epistémické predikátory: *věřím, jsem si jistý, je nesporné, je pravděpodobné, je zřejmé, je možné, je vyloučeno, předpokládám, mám dojem, soudím, hádám, myslím, počítám, tuším, pochybuji, zdá se (mi), připadá mi, mám za to* apod.
- epistémické partikule: *nesporně, jistě, očividně, rozhodně, zaručeně, bezpochyby, určitě, nepochybně, zajisté, dozajista, zjevně, zřejmě, nejspíš, patrně, pravděpodobně, asi, třeba, možná, stěží, sotva stejně jako výrazy: podle všeho, podle všech známek, pokud vím, jestli se nemýlím* apod., pokud mají charakter vsuvky a funkci partikule.
- modální slovesa v epistémických funkcích: *On se musel zbláznit! Mohl být indisponován.*
- budoucí čas slovesa *být*: *Petr teď bude v knihovně.*
- osamostatnělé věty s *aby*: *Aby to nedokázal!?*
- osamostatnělé věty s *že* a kondicionálem: *Že by o tom nevěděl?!*

[dle Grepl, Karlík 1998: 624 – 626]

Termínem modalita voluntativní se označuje postoj mluvčího, kdy prostřednictvím výpovědi vyjadřuje, zdali se mu děj jeví jako nutný nebo možný, jako žádoucí či nežádoucí [Grepl, Bauer 1970: 31]. Modální kategorie **nutnosti** nepřipouští jinou alternativu a implikuje, že dané řešení je jediné možné. V češtině se pro vyjádření nutnosti používají modální slovesa: *muset, mít (ve smyslu mít povinnost), nemoci, nesmět, nemít*. Modální kategorie **možnosti** nám přináší informaci o tom, že konatel děje měl či má možnost volby mezi realizací a nerealizací, indikují ji modální slovesa: *moci, smět, nemuset*.

Další prostředky k vyjádření voluntativní modalit:

- modální predikativa: *nutno, třeba, potřeba, radno, dlužno, záhodno, nezbytno*
- preskriptivní využití modálních výrazů: *Musíš to odmítnout! Měl by ses oholit. Neměl tam chodit. Nechtěl byste kávu? Můžete se obléct, aj.*
- výrazy hodnotící: *chyba, škoda, bohužel, dobře, je dobré, je správné, je špatné aj.*

Dle způsobu, jakým je stanovisko prezentováno, pak rozlišujeme modalitu subjektivní (např.: *jsm toho názoru, že...; myslím, že...*) a objektivní (např. *je prokázáno, že...*), přičemž ne vždy je snadné druh zvolené modalit určit. Strategií mluvčího může být záměna subjektivní modalit za objektivní především za účelem posílení legitimit tvzení a dodání mu statusu „daného“ [srov. Fairclough 1992]. Fairclough také uvádí, že použití objektivní modalit často implikuje moc [1992: 159].

3.3 BINÁRNÍ OPOZICE A IDEOLOGICKÝ ČTVEREC

Strukturace jazyka a myšlení v systémech binárních opozic konstruuje „černobílý“ svět kladných a záporných hrdinů. Šafránková Pavlíčková uvádí, že chápat svět v binárních kategoriích znamená řídit své myšlení logikou „buď/a nebo“. Pokud je kolektivní identita konstruována na základě podobnosti v „my“ a v kontrastu k odlišnosti „jiných“ [Giesen, Eisendstandt 2003:: 361], pak „binární opozice umožňuje nakreslit jednoduché a jasné hranice mezi „námi“ a „jimi“ [Šafránková Pavlíčková 2009].

Polarizace mezi „námi“ a „jimi“ v diskurzu neorasismu pak probíhá dle principu tzv. ideologického čtverce [van Dijk 1998 dle Havelková 2008]. V tomto schématu jsou naše dobré vlastnosti a činy zdůrazňovány a ty špatné opomíjeny, zatímco při popisu „jiných“ je tomu naopak – zdůrazňovány jsou jejich špatné vlastnosti a činy a opomíjeny jsou ty dobré [van Dijk 2005].

Konkrétní projevy přítomnosti „negativního druhého“ v textu nalezneme na různých úrovních. Počínaje samotným výběrem tématu, v souvislosti s kterým je o cizincích referováno, přes skrytá hodnotová tvrzení a implicitní soudy obsažená v obsahu po zvolený titul. Van Dijk upozorňuje, že diskurzivní dominance se projevuje i výběrem

citovaných zdrojů (většinou se jedná o „naše lidi“) a způsobem argumentace, stejně jako rétorickými figurami a použitím metafor [van Dijk 2005].

U některých původně pejorativních výrazů, které potvrzují distanci „my“ versus „oni“, shledáme, že během procesu lexikalizace se „zapomnělo“ na původní konotace a současní uživatelé pojmu nemusí mít pocit, že mluví o jisté skupině hanlivě. Jako příklad si vezmeme termín „obchod s bílým masem“, který se původně vymezoval proti obchodu s černými otroky a na rozdíl od něj byl chápán jako zavrženíhodná aktivita [Burčíková 2006]. Tento termín, jehož etymologie je bytostně rasistická ve smyslu „starého“ rasismu, se však dodnes nezdá objevuje v médiích a občas i akademickém diskurzu navzdory tomu, že tento typ rasismu je v majoritním diskurzu už překonán.

3.4 METODOLOGICKÝ RÁMEC PRÁCE

Analytická část práce je zakotvena v rámci kritické diskurzivní analýzy. Jedním z nemnoha společných východisek analytického rámce v rámci KDA je orientace na „problém“, jenž se diskurzivně projevuje v sociálním kontextu [Wodak, Meyer 2001]. Oním „problémem“ - centrálním bodem analýzy je v této práci fenomén migrace a jeho percepce ve veřejné debatě v ČR.

Základní výzkumné otázky zní:

- **Jak se liší vnímání přítomnosti cizinců a cizinek v ČR ze strany různých subjektů?**
 - o V jakých kategoriích ji popisují?
 - o Jak se k imigraci obecně hodnotově staví?
- **Jak je definován „problém“?**
 - o Co jej způsobuje?
 - o Jaká jsou jeho řešení?

Cílem práce je heuristicky prozkoumat diskurzy, ve kterých se utváří implicitní a explicitní odpovědi na vymezené otázky a zmapovat jejich argumentační rámce. Smyslem práce je nahlédnout do současné diskurzivní formace, odhalit a popsat

některé partikulární diskurzy v jejich ideálně typické podobě a určití linie, na kterých se diskurzy lomí.

Práce si neklade za cíl hodnotit, v jaké míře se obraz konstruovaný diskurzem liší od „skutečnosti“, neboť diskurzivní analýza ze své podstaty nezjišťuje platnost diskurzu a neptá se, nakolik je obraz světa, který diskurz produkuje, „pravdivý“ [White 2010].

V případě diskurzivní analýzy ztrácí na významu klasicky chápané koncepty reliability a validity, jak je známe z kvantitativních přístupů [Miessler 2008]. Vzhledem k primárnímu cíli zkoumání – tj. heuristickému odhalení skrytých struktur, má diskurzivní analýza obecně blíže ke kvalitativním metodám a hermeneutice než k analyticko-deduktivnímu postupu [Wodak, Meyer 2001].

Tento rozdíl si nejlépe uvědomíme, porovnáme li diskurzivní analýzu s jejím kvantitativním ekvivalentem – obsahovou analýzou. Na rozdíl od obsahové analýzy, která vytváří analytické kategorie předem a ve zkoumaném materiálu pak sleduje jejich výskyt, postupuje diskurzivní analýza opačným směrem – tj. kategorie jsou stanovovány až v průběhu analýzy. *„V zásadě tak platí, že zatímco v případě obsahové analýzy je „dodavatelem významu“ výzkumník, v případě diskurzivní analýzy je jím vlastní text (...) Síla diskurzivní analýzy je tedy především ve zkoumání jednotlivých textů „do hloubky““* [Miessler 2008: 120].

Jak již bylo řečeno KDA je metoda kvalitativního zaměření a obecně se na tomto poli nevede diskuse, jak zvýšit reprezentativitu zjištěných závěrů⁴. I při sebeupřímnější snaze získat pomocí KDA reprezentativní zjištění a zahrnout při sběru dat všechny relevantní subjekty, by se nutně narazilo na obtížnou zvládnutelnost samotné analýzy. Jak uvádí Jan Miessler: *„Analyzovat do hloubky velké množství textů zabere velké množství času analytikovi, číst tuto analýzu pak stojí mnoho času i čtenáře. Dosud se proto mediálních diskurz víceméně pokaždé analyzoval na jednotlivých typických ukázkách zkoumaného diskurzu. Síla diskurzivní analýzy je tedy především ve zkoumání jednotlivých textů do*

⁴ Překročit limity, které diskurzivní analýza jako metoda v současnosti klade, se snaží například Ron Scollon, který chce ustavit mechanismy, které by vedle ke zvýšení reprezentativity zjištěných závěrů. O koncept propojení nástrojů a cílů diskurzivní a obsahové analýzy se v českém prostředí pokusil Jan Miessler [2008].

hloubky“[Miessler 2008:117]. Tato práce tak využívá obvyklého způsobu sběru pro KDA - metodu grounded theory, kdy se fáze sběru dat opakuje vícekrát během výzkumu, dokud není dosaženo teoretické nasycenosti vzorku [Wodak, Meyer 2001].

Každý, kde se rozhodne přistoupit k nějakému materiálu skrze metodu diskurzivní analýzy, musí vyřešit, jak konkrétně chce postupovat. Je příznačné, že v literatuře nenajdeme žádný obecně uznávaný návod, jakými kroky postupovat. Konkrétní metodologický rámec a postup se vždy liší odvisle od původní specializace autora či autorky a od výzkumné oblasti jejich zájmu. Pro srovnání se podívejme na dva rozdílné postupy, které pro ukotvení analýzy nabízí dva autoři KDA: Norman Fairclough a Teun van Dijk.

Faircloughovo schéma postupu [Fairclough 2001: 125, překlad J. S.]:

- 1) Zaměřit se na sociální problém, jenž má sémantický aspekt
- 2) Identifikovat překážky a vypořádat se s nimi skrze analýzu
 - i) sítě sociálních praxí, v kterých je umístěn
 - ii) sémantických vztahů s ostatními prvky sociálních praxí
 - iii) diskurzu jakožto samotné sémiózy
 - (1) Strukturální analýza řádu diskurzu
 - (2) Interakční analýza
 - (3) Interdiskurzivní analýza
 - (4) Lingvistická a sémantická analýza
- 3) Uvědomit si do jaké míry je existence problému důležitá pro sociální řád
- 4) Identifikovat možné cesty překonání překážek
- 5) Kriticky reflektovat celý proces analýzy

van Dijkův model [van Dijk 1998 dle Havelková 2008]:

- 1) prozkoumat kontext diskursu;
- 2) analyzovat, jaké skupiny, mocenské vztahy a konflikty jsou ve hře;
- 3) hledat pozitivní a negativní mínění o Nás a o Nich;
- 4) vyslovit, co je předpokládané a co implikované;

- 5) zkoumat všechny formální struktury, které zdůrazňují, nebo naopak potlačují polarizované skupinové názory

Dva modelové přístupy ilustrují, jak odlišný může být postup práce dvou autorů zakotvených v rámci té samé disciplíny: Kritické diskurzivní analýzy. Oba autoři jsou dokonce původním vzděláním jazykovědci. Liší se však tématem a šíří záběru svého zkoumání. Fairclough dále používá svůj model například k diskurzivnímu zkoumání fenoménu globalizace. Van Dijk se orientuje na dílčí sociální fenomény (např. xenofobie a rasismus).

Pro metodologické zakotvení této práce jsem se volně držela van Dijkova postupu, který se z pozice socioložky a zvoleného tématu jevil jako více nosný. Každá promluva je analyzována z hlediska vnějšího kontextu (autor/ka, čas, použité médium, základní) i vnitřní struktury (hlavní teze, aktéři případného konfliktu a jejich vzájemné vztahy, žádoucí cílová situace, žádoucí prostředky k jejímu dosažení). Dále je pak zvláštní pozornost věnována odhalování implicitních schémat argumentace a mechanismům legitimizace. Faircloughův model mě pak inspiroval ke snaze nahlédnout obsahy promluv jako součásti širších kontextů.

Daleko spíše se ale ukázalo, že diskurzivní analýza nemůže být pevně standardizovanou metodou (na což ostatně sám van Dijk upozorňuje [dle Havelková 2008]), neboť každá z vybraných promluv vyžadovala specifickou výzkumnou invenci s ohledem na odchylky v použitém žánru.

4 DOVOZ PRACOVNÍ SÍLY ZE ZAHRANIČÍ, ANEB DISKURZ AMBIVALENTNÍHO EKONOMICKÉHO PRAGMATISMU

V této kapitole bude podrobně analyzován výrok Petra Nečase ze září 2008, kdy se jako ministr práce a sociálních věcí vyjadřoval ve prospěch zavedení tzv. zelených karet pro cizince přijíždějící pracovat do ČR. Vybraný text je přibližně polovinou promluvy primárně odkazující na téma nezaměstnanosti v ČR z úvodního sloupku v Novinách ministerstva práce a sociálních věcí.

Úvodní promluva pro analýzu byla vybrána jako ukázkový případ migračního diskurzu MPSV. Z hlediska času, kdy byla publikována, je důležité si uvědomit, že podzim roku 2008 je dobou, kdy média začínají referovat o hospodářské krizi. Její důsledky však nejsou zatím dávány do souvislosti s Českou republikou.

4.1 KONTEXT PROMLUVY, LEGISLATIVNÍ ÚPRAVA ZELENÝCH KARET

Projekt zelených karet byl připraven ve spolupráci čtyř ministerstev (MPSV, MPO, MVČR a MZV) jako součást novely zákona č.435/2004 Sb., o zaměstnanosti, a novely zákona č.326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky.

Jako cíl zavedení zelených karet pro cizince bylo deklarováno zjednodušení přístupu na trh práce pro cizince, kteří mají kvalifikaci, po které je v České republice poptávka [MPSV 2010]. Pro naše účely jsou v souvislosti s legislativní úpravou zelených karet důležité tři momenty: zelená karta 1) se vydává na konkrétní pracovní místo; 2) mohou o ni žádat pouze občané některých států; 3) se vydává na dobu určitou.

AD 1) Registr volných pracovních míst spravuje MPSV s tím, že zahraniční pracovník se zelenou kartou může nastoupit pouze na volné pracovní místo, o které 30 dní neprojeví zájem pracovník z ČR nebo EU [MPSV 2010]. *„Místa vhodná pro zelené karty jsou zejména ta, která se nedaří obsadit pracovníky z České republiky nebo EU,“* uvádí ministerstvo [ibid.].

AD 2) Doplnující vyhláškou byl určen seznam zemí, jejichž státní příslušníci mohou o zelenou kartu žádat. MVČR uvádí, že *„v této vyhlášce budou eliminovány všechny státy, jejichž občané by představovali politické, bezpečnostní či*

zdravotní riziko". V seznamu zemí, jejichž občané mohou žádat o zelenou kartu je: Australské společenství, Černá Hora, Chorvatská republika, Japonsko, Kanada, Korejská republika, Nový Zéland, Republika Bosna a Hercegovina, Republika Makedonie, Spojené státy americké, Srbsko, Ukrajina [MVČR 2008]. Pro lidi jiné národnosti zůstala byrokraticky náročnější možnost žádat zvlášť o povolení k pobytu a pracovní povolení.

Vedle explicitního jmenování žádoucích imigračních zemí seznam také indikuje země potenciálně rizikové. V době, kdy se projekt zelených karet uváděl v život, byla často zmiňována absence Vietnamu a Mongolska – zemí, ze kterých po Slovensku a Ukrajině pochází nejvíce pracovních migrantů a migrantek v ČR.

V konceptu zelených karet tedy nalézáme principiální rozlišení žádoucí a nežádoucí migrace dle země původu, přičemž kategorické rozdělování imigrantů a imigrantek dle etnicko-národnostního klíče vyvolalo u některých subjektů okamžitou kritiku. Radka Klvaňová na serveru *migraceonline* píše: *„Z (...) výroků českých politiků vyplývá, že v jejich představách by se měl princip etnického výběru imigrantů kombinovat s principem třídní selektivity“* [Klvaňová 2008].

AD 3) Režim zelených karet může nabývat tří podob:

A: pro vysokoškolsky kvalifikované pracovníky a klíčový personál (na dobu až 3 roky)

B: pro pracovníky na pracovních pozicích minimálně s požadavkem vyučen (na dobu až 2 roky)

C: pro ostatní pracovníky (na dobu až 2 roky)

Zelená karta je tedy časově omezený doklad. Zatímco držitelé karty typu A a B mohou po uplynutí doby platnosti žádat o prodloužení, u typu C (karta pro nekvalifikované pracovníky) možnost prodloužení neexistuje [MVČR 2010]. Vyjádření Zdeňka Krále, zástupce ředitele Odboru azylové a migrační

politiky MVČR, je v tomto ohledu jednoznačné: „Zelená karta vydaná cizinci z kategorie C se neprodlužuje, to znamená, že v souvislosti se skončením platnosti této karty je cizinec povinen z území vycestovat“ [Tošnerová, 2008].

Už v základním kontextu legislativní úpravy zelených karet vidíme dva diskurzivně signifikantní momenty. Za prvé, samotné opatření zelených karet je legitimizováno potřebami trhu práce. Za druhé, potenciální pracovní migranti a migrantky se explicitně dělí (a následně exkludují) dle dvojího klíče: národnost a kvalifikace.

4.2 ANALÝZA PROMLUVY

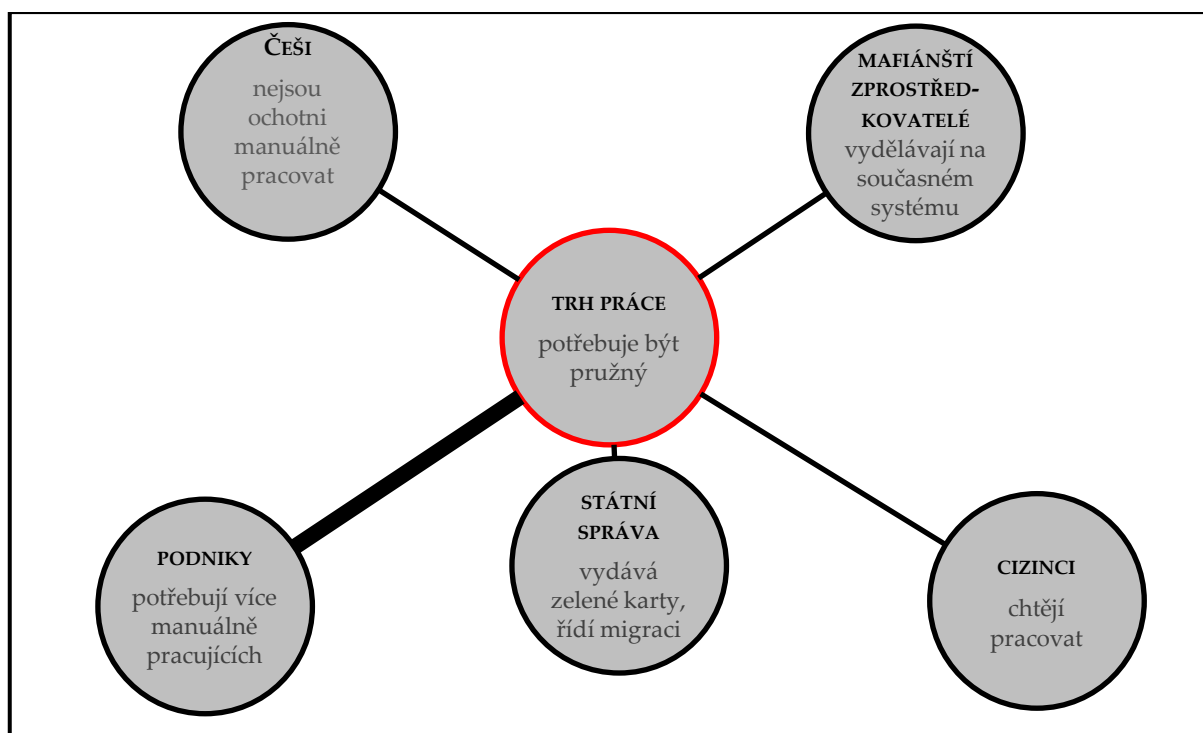
„V České republice chybí velké množství lidí ochotných manuálně pracovat. Ví to každý podnikatel, který sháněl stavebního dělníka, uklízečku či myčku nádobí. Marně hlásí volné místo na pracovním úřadu. Nezaměstnaní z řad českých občanů na něj mnohdy nereflktují. V mnoha dalších profesích je to obdobné. Cizinci pak tuto práci vykonávají načerno, státu neplatí žádné daně. O to více platí mafiánským zprostředkovatelům za opatření práce a víz.

Proto zdůrazňuji: Naším cílem je snižovat nezaměstnanost českých občanů. Na jedné straně chceme zpružnit pracovní trh, učinit více motivační sociální systém, a na druhé straně budeme zvyhodňovat zaměstnávání rodičů s malými dětmi, starších spoluobčanů nebo zdravotně postižených, tedy těch, kteří mají dnes ztíženou situaci sehnat práci. A pouze na ta pracovní místa, o která nebude zájem z řad českých občanů, pozveme zahraniční pracovníky.

Žádný nekontrolovatelný příliv imigrantů po zavedení tzv. zelených karet přitom nehrozí. Pokud bude někdo z cizinců znamenat bezpečnostní, politické nebo zdravotní riziko, tak kartu nedostane. V současné době u nás legálně pracuje 5 % cizinců z celkového počtu ekonomicky aktivních lidí. Je jich zhruba čtvrt milionu a další desítky tisíc lidí přijdou, aby pomohly našim podnikům, které mají dnes problém vůbec někoho najmout. Bude existovat celá řada pojistek, aby nedocházelo k některým negativním jevům jako v některých západoevropských zemích. Poučili jsme se. Tato migrace bude řízená, transparentní a kontrolovatelná. Stojíme jen o ty, kdo budou pracovat a dodržovat naše zákony. Omezíme korupci a nelegální činnost, která zaměstnávání cizinců dnes provází. Toto vlády ČSSD neřešily a dnes jen lacině a lživě kritizují.“ [MPSV 2009]

Primární konfliktní situace, kterou je nutno řešit, je představena na poli hospodářských (potažmo ekonomických) zájmů země. Hladké fungování trhu zde dle mluvčího narušuje skutečnost, že *chybí velké množství lidí ochotných manuálně pracovat, což ví každý podnikatel, který (je) sháněl*.

Jinými slovy problémem, který má řešit zavedení zelených karet, je dle mluvčího skutečnost, že Češi nejsou ochotni vykonávat nekvalifikovanou manuální činnost v takové míře, v jaké trh potřebuje. Cizinky a cizinci pak jsou představeni jako záložní armáda, jejíž potenciál se nabízí k tomu být využit pro zaplnění mezer v systému. Dalšími aktéry promluvy jsou *naše podniky*, které se transformovaly z původních podnikatelů) a jejich negativní opozice – *mafianští zprostředkovatelé*. Implicitně je vnesena i pozice mluvčího jako vysokého zástupce státní správy. Podívejme se na základní schéma aktérů promluvy a jejich klíčových atributů.

Potenciální zaměstnanci jsou rozlišeni dle národnosti („my“ versus „oni“). Problém (nedostatek pracovní síly) je způsoben některými z nás (*nezaměstnaní z řad českých*

občanů) tím, že *mnohdy nereflktují (na volné místo)*. Z hlediska širšího pravicového a primárně ekonomického diskurzu, který je nadřazen diskurzu této promluvy, je zde až nečekaně mírné hodnocení českých nezaměstnaných. Mluvčí neříká, že Češi na některých místech pracovat nechtějí, ale že *na ně nereflktují*, což zde působí poněkud nezvykle. Vzhledem k tomu, že primární význam slova reflektovat je vzít něco v úvahu [srov. Slovník cizích slov], nejedná se zde o sloveso vůle, jak bychom rozuměli slovu nechtít. Mluvčí tak oslabuje potenciální negativní hodnocení (nezaměstnaní nechtějí pracovat) a dále jej relativizuje vložení slova *mnohdy*.

Mluvčí pak naznačuje, že problematickou situaci, to že (*podnikatelé marně hlásí volné místo na úřadech práce*), je možné vyřešit prostřednictvím cizinců. Věta *Cizinci pak tuto práci vykonávají načerno* nám explicitně a implicitně říká hned tři věci: 1) Není pochyb, že cizinci chtějí vykonávat práci, kterou Češi nechtějí, neboť ji 2) dělají už teď, navíc *načerno* a nakonec 3) pokud budou mít možnost zelených karet, *načerno* ji vykonávat nebudou. Vzhledem k tomu, že mluvčí předkládá výrok jako objektivně daný, ale zároveň zjišťujeme, že ani jeden z implikovaných obsahů výpovědi není fakticky ověřitelný, je tento výrok vysoce manipulativní. Zastavme se u každého implikovaného obsahu podrobněji.

AD 1) Tím, že mluvčí implicitně předpokládá, že cizinci a cizinky chtějí vykonávat práci, o kterou Češi zájem nemají, potvrzuje základní mocenskou nerovnováhu. Jinými slovy je řečeno, že zatímco „my“ máme možnost si vybrat, jakou práci chceme dělat, v „jejich“ případě se možnost odmítnutí nějaké práce ani nepředpokládá. Toto nevyřčené východisko je zároveň hlavním předkládaným argumentem pro zavedení zelených karet.

AD 2) Informace, že *cizinci pak tuto práci vykonávají načerno* je předložena jako zcela jistá, nenacházíme zde žádný náznak po zmírnění jeho absolutizace (např. někteří cizinci, cizinci pak často atp.). Slovo *pak* naznačuje, že se jedná o důsledek něčeho, přičemž zde nelze s určitostí tvrdit, zda se jedná o manipulativní sdělení (Cizinci pracují načerno, protože Češi pracovat nechtějí) nebo o pouhou slovní vsuvku. S jistotou však tvrdit lze, že věta je manipulativní jako celek, neboť sugeruje, že všichni cizinci, na které zbude práce, kterou Češi nechtějí, pracují *načerno*. Použití slova *načerno*

na místo neutrálního spojení „bez povolení“ vytváří negativní emocionální konotaci (černá je v našem sociálním kontextu vnímána jako nositelka negativních vlastností). Mluvčí pak zároveň doplňuje, proč je práce načerno špatná (*neplatí státu žádné daně*) a potvrzuje tak ekonomický pragmatismus výpovědi.

AD 3) Implikovaná teze, že zavedení zelených karet zaručí, že cizinci nebudou vykonávat práci bez povolení a budou tudíž platit daně, posiluje argumentaci ve prospěch zelených karet. Mluvčí si nepřipouští jiné okolnosti, které by mohly způsobit, že cizinci si zelenou kartu nezařídí (např. náročnost byrokratických procedur) a zcela tak opomíjí hledisko samotných pracovních migrantů a migrantek, neboť předpokládá, že zavedením zelených karet bylo ze strany státu učiněno vše potřebné, co mohlo jejich regulérní práci stát v cestě.

Z výše uvedeného vyplývá nerovnost mezi „námi“ a „jimi“, která se zde manifestuje implicitním obsahem výpovědi: zatímco „my“ můžeme *nereflektovat* (přesněji řečeno *nechtít pracovat na konkrétní pozici*), u cizinců se možnost toho, že by nabízenou práci vykonávat nechtěli, ani nepředpokládá.

Poslední věta prvního odstavce vnáší do hry dalšího aktéra - *mafiaánské zprostředkovatele*. Ti jsou v kontextu jednoznačně negativní – fungují jako myšlená opozice „našich“ podnikatelů, kteří (na rozdíl od „nich“) v současné době nemohou dostatečně využívat potenciálu zahraničních pracovníků. Problém neregulérního zprostředkovávání práce je v promluvě redukován na to, že cizinci *státu neplatí žádné daně (o to více platí mafiaánským zprostředkovatelům)* a zcela vylučuje optiku samotných imigrantů⁵.

Hlavním smyslem obsahu druhého odstavce je reagovat na potenciální hlasy těch, kteří říkají, že cizinci berou práci Čechům. Na tomto místě cítím, že je třeba udělat obsáhlou odbočku a propojit analyzovaný obsah se širším kontextem. Ačkoliv v analyzované promluvě vidíme, že tehdejší ministr práce a sociálních věcí v polovině roku 2008 argumentuje ve prospěch zaměstnávání pracovních migrantů a migrantek, daleko

⁵ Pokud bychom chtěli pochopit mechanismus neregulérní migrace a důvody její existence, je na místě se ptát otázkami, které zahrnují i motivace migrantů a migrantek. Např.: Proč platí i za zprostředkování víz? Co pro ně závislost na zprostředkovatelích znamená? Budou na nich po zavedení zelených karet nezávislí?

silnějším a trvalejším obsahem jeho promluvy zůstává teze, že Češi mají mít na domácím trhu práce apriorní přednost před cizinci.

Na počátku roku 2010 rozeslalo MPSV úřadům práce doporučení zaměstnávat přednostně Čechy před cizinci. Po celý rok 2009 byl realizován relativně nákladný projekt tzv. Dobrovolných návratů. Účelem tohoto projektu bylo (v rétorice MVČR - gestora projektu) zajistit, aby cizinci, kteří ztratili v Čechách práci, odjeli co nejdříve zpět do země původu. O samotném projektu hovoří tehdejší ministr vnitra Ivan Langer jako o „opatření, která zabrání zhoršení bezpečnostní situace v České republice v souvislosti s cizinci, kteří přišli a ještě přijdou kvůli krizi o práci“ [Malíková 2009].

Účelem tohoto exposé bylo ukázat, že ti kteří se zdají stát na opačných stranách barikády, ve skutečnosti podléhají tomu samému diskurzu. Hlavní podstatou diskurzu, který zde nazývám ekonomickým pragmatismem, je tendence chápat cizince a cizinky pouze jako potenciální pracovní sílu bez dalších přívlastků. Jejich role v zemi pak končí i začíná využitím jejich ekonomického potenciálu. Lenka Šafránková Pavlíčková zmiňuje tento diskurz (sama jej nazývá pouze ekonomický) právě v souvislosti s tzv. Dobrovolnými návraty. „Nejmocnějším diskurzem (...) je ekonomický diskurz zobrazující cizince jako pracovní sílu. Toto pojetí prosakuje především ve formě přesvědčení, že v okamžiku, kdy cizinci ztratí práci v ČR, měli by zemi opustit. Jejich hodnota je hodnotou zboží, jež se v momentě, kdy je nepotřebujeme k práci, stává bezcenným“ a dále uvádí praktické důsledky diskurzu: „Pokud pojmenujeme pracující cizince „pracovní silou“, jejíž hodnotu lze vyjádřit penězi, legitimizuje tento přístup zacházení s cizinci jako se zbožím“ [Šafránková, Pavlíčková 2009].

Vrátíme-li se k samotnému obsahu promluvy Petra Nečase, konkrétně k jejímu druhému odstavci, vidíme zde především potvrzení mocenské diskrepance mezi námi a jimi, které v celé promluvě neustále prosvítá a projevuje se jako předpoklad apriorní přednosti lidí české národnosti na trhu práce. Ta je posílena poslední větou odstavce, která nenechává nikoho na pochybách, kdo určuje pravidla hry a kteří hráči zatím zůstávají v záloze - *A pouze na ta pracovní místa, o která nebude zájem z řad českých občanů, pozveme zahraniční pracovníky.* Tvrzení je navíc zdůrazněno neobvyklým použitím spojky na místě prvního větného členu.

Pokud bychom se chtěli podrobněji zamýšlet nad diskurzem jednotlivých politických stran a zkoumat např. platnost ustáleného pravolevého dělení politické scény, nabízel by nám tento odstavec zajímavý materiál k analýze. Vidíme zde evidentní kooptaci principů sociálního státu (*zvýhodňovat ty, kteří mají dnes ztíženou situaci sehnat práci*) při zachování rétoriky ekonomického pragmatismu (*zpružnit pracovní trh, učinit více motivační sociální systém*). Vzhledem k tomu, že v ohnisku našeho zájmu je ale jiný předmět, posuneme se k dalšímu odstavci.

Poslední odstavec promluvy je pro naše účely silně vypovídající, nalezneme zde celou řadu explicitních stanovisek a vystupují zde nové diskurzivní obsahy promluvy. Diskurz ekonomického pragmatismu je zde znatelně doplněn jiným diskurzem, který jsem pojmenovala diskurz rizika.

Diskurz rizika je v promluvě explicitně přítomen. Dle mluvčího představují někteří imigranti *bezpečnostní, politické nebo zdravotní riziko*. Vzhledem k tomu, že Petr Nečas dále blíže necharakterizuje ani jedno z rizik, pokusím se najít relevantní konotace s odkazem na jiné obsahy veřejného diskurzu. Potenciální *bezpečnostní riziko* nás může odkazovat ke dvěma zdrojům možných *negativních jevů*. Jednak je zde pravděpodobná asociace s mezinárodním terorismem, který se ve veřejném diskurzu často spojuje s islámem jako takovým a zmiňuje se i v souvislosti s muslimy a jejich přítomností v „západním světě“. Ve stejném diskurzivním rámci se pak odehrávají obrazy neklidných předměstí Paříže, které už zasahují do sféry „naší“ možné budoucí každodennosti.

Podstatou diskurzu rizika je přesvědčení, že cizinci jsou potenciálními narušiteli sociálního řádu a mohou ohrozit kohezi společnosti (*Stojíme jen o ty, kdo (...) budou dodržovat naše zákony*). V této souvislosti není bez významu, že dle výsledků analýzy společnosti Newton media mělo 44% mediálních výstupů v roce 2008 a 2009 na téma cizinci negativní zabarvení. Pozitivních pak bylo pouze 7 % příspěvků [Tošnerová 2010].

Zmíněné *zdravotní riziko* lze dekódovat odkazem na množící se zprávy o cizincích, kteří do České republiky přináší již téměř vymýcené smrtelné nemoci, jako je např.

tuberkulóza. Otázkou zůstává, co mohl mít mluvčí na mysli *rizikem politickým*. Vzhledem k tomu, že konotace s pojmem „nepřítel státu“ by rozhodně nemohla být v demokratické společnosti chápána jako žádoucí, jedná se patrně o synonymum *rizika bezpečnostního*, které se tímto potvrzuje a zesiluje.

Relativně více prostoru než samotným rizikům věnoval autor přesvědčování, že stát je schopen rizika eliminovat, neboť *tato migrace bude kontrolovatelná*. Aniž by řekl, jaké mechanismy budou konkrétně nastaveny, uvádí, že bude existovat celá řada pojistek. S odkazem na *některé západoevropské země* říká: *Poučili jsme se*. Vzhledem k tomu, že neuvádí žádný konkrétní mechanismus, jde pouze o sugesci myšlenky, že stát je schopen (mimo jiné prostřednictvím zelených karet) možná rizika eliminovat. To, že situace bude pod kontrolou, signalizuje druhá část věty (*pokud bude někdo z cizinců znamenat bezpečnostní, politické nebo zdravotní riziko, tak kartu nedostane*).

Mluvčí zde implicitně vykresluje dva možné modely migrace, přičemž uvádí, že ten který bude realizován „u nás“ zavedením zelených karet, se umí vyvarovat toho, čeho se na základě zkušenosti „jiných“ obáváme. Evidentně také odkazuje i na jiné obsahy veřejného diskurzu, když deklaruje: *Žádný nekontrolovatelný příliv imigrantů nehrozí (...) poučili jsme se*.

Potvrzení mocenské nerovnováhy (my, kteří určujeme pravidla versus oni, kteří je dodržují – viz *Stojíme jen o ty, kdo budu dodržovat naše zákony (...) migrace bude řízená*), doplňuje jistota, že *další desítky tisíc lidí přijdou, aby pomohly našim podnikům*. Navozená iluze toho, že firmy působící na českém trhu jsou „naše“ je zcela v rozporu s mechanismem fungování globalizovaného kapitálu [Beck 2007].

4.3 DÍLČÍ SHRUTÍ, DISKURZIVNÍ OBSAHY ANALYZOVANÉ PROMLUVY

Promluva tehdejšího ministra práce a sociálních věcí Petra Nečase se pro účely prvotního zmapování diskurzivních obsahů tématu migrace ukázala jako poměrně nosná. Jakožto hlavní diskursivní rys předložené výpovědi jsem identifikovala ekonomizující hodnocení fenoménu migrace, který se jeví být součástí širšího diskurzu, v němž je promlouvající ministr zakotven. Ekonomizující charakter

výpovědi je doplněn diskursivní nadřazeností „nás“ nad „nimi“. Výrazně zde také vystupuje diskurz rizika.

Kombinace těchto tří aspektů (primát ekonomie, mocenská nerovnováha, diskurz rizika) vytváří prostor, kde jsou migrantky a migranti zobrazováni jako záložní armáda, která je potenciálem i hrozbou zároveň. Diskurz, který v sobě kombinuje strach z migrace i touhu ji ekonomicky využít, nazývám tedy ambivalentní ekonomický pragmatismus.

Z výše uvedeného pak vyplývá hlavní závěr dosavadní analýzy - a sice teze, že existence rizika ze strany imigrantů/ek legitimizuje „naši“ mocenskou nadřazenost a princip regulování migrace jako takový. Jinými slovy tvrdím, že regulace migrace je projevem mocenské nadvlády, který je legitimizován existencí předpokládaných rizik. Tato teze slouží jako východisko pro výběr další analyzované promluvy i její následnou analýzu.

5 SAPA HOŘÍ – VIETNAMCI NÁS OHROŽUJÍ, DISKURZ BEZPEČNOSTNÍHO RIZIKA

Východiskem další analýzy diskurzu je teze, že existence rizika legitimizuje regulaci migrace a zobrazování rizik tudíž posiluje současný mocenský status quo. S cílem podrobněji zkoumat tuto hypotézu byla vybrána mediální reprezentace „kauzy Libuš“, která na jaře roku 2010 proběhla bouřlivě českými médii a zanechala intenzivní stopu ve vztazích na pražské Libuši.

5.1 KONTEXT „KAUZY LIBUŠ“

Na konci března 2010 poslalo zastupitelstvo městské části Praha – Libuš dopis pražskému primátorovi, ve kterém naléhavě sděluje, že v souvislosti s vysokou koncentrací lidí vietnamské národnosti zde narostla kriminalita a hrozí dokonce vznik domobrany. Hlavní aktérka celé kauzy - předsedkyně Výboru pro multikulturní soužití ZMČ Praha-Libuš (dále jen Výbor) Pavla Jedličková přitom necelé dva měsíce před medializací ve svém příspěvku do zpravodaje městské části píše: *„Rovněž bezpečnostní situace se u nás výrazně zlepšila, a to díky mé úzké spolupráci s Policií a vstřícnosti Sapy“* [Jedličková 2010]. Na první pohled překvapivý obrat v argumentaci

Výboru zarazil jak představitele Sapy, s nimiž do té doby Výbor jednal, tak neziskové organizace přímo na Sapě působící [srov. Ding, Kocourek 2010].

Vzhledem k tomu, že text samotného dopisu není veřejný, musíme si pro rozbor celé kauzy vystačit s její mediální reprezentací resp. citacemi, které jsou zde předsedkyni Výboru připsány. Jako základní text pro analýzu slouží zpráva ČTK postavená především na přímých a nepřímých citacích Pavly Jedličkové.

5.2 ANALÝZA PROMLUVY

Praha - Libuš: Soužití s vietnamskou komunitou se zhoršuje

*Praha 5. dubna (ČTK) - Soužití české a vietnamské komunity v městské části Praha - Libuš se podle místního starosty Petra Mráze kvůli rostoucí kriminalitě zhoršuje. V souvislosti s tržnicí Sapa se tam prý zdržují tisíce Vietnamců. **Situace se stává neúnosnou, v městské části hrozí vznik české domobrany**, varoval starosta v dopise, který koncem března zaslal ministerstvu vnitra a který má ČTK k dispozici. Policie tam ale žádný nárůst kriminality neregistruje.*

Kvůli krizi mnoho Vietnamců v ČR přišlo o práci, a tak zamířili do Sapy, řekla ČTK předsedkyně výboru pro multikulturní soužití místního zastupitelstva Pavla Jedličková. "To, co tu vzniklo, je prostě ghetto. Je to záležitost bezpečnosti celé České republiky," tvrdí Jedličková. Podle ní má Sapa vlastní, vnitřní systém pravidel." Jedná se o srdce a mozek vietnamské komunity v České republice," řekla. Ta je prý po Francii a Německu největší v Evropě.

"Policie nezaznamenala žádný velký nárůst trestné činnosti v Sapě a blízkém okolí," řekla ČTK koncem března policejní mluvčí Eva Kropáčová. Podle místního oddělení prý lidé žádný zvýšený počet trestných činů nehlásí. Jedličková s tím ale nesouhlasí. "Místní oddělení policie se vyjádřilo zcela přesně: Lidé to nehlásí. A jedna věc jsou oficiální policejní statistiky a druhá věc jsou skutečné případy," reagovala.

"Nezaměstnanost se Sapy vůbec netýká. Všichni jsou tu obchodníci a podnikají sami. Ani žádná kriminalita nestoupá," řekl ČTK provozní ředitel Saporie, a.s., Tran Quang Hung.

Starosta ale v dopise tvrdí, že už nyní si bytový dům v ulici Na Domovině 1 musejí místní lidé hlídat sami, protože do něj chodí Vietnamci, kteří tam nebydlí. Užívají tam prý halucinogenní látky a společné prostory domu používají jako záchod. "Pokud nedojde k razantnímu zásahu orgánů státu, v jejichž kompetenci je výše uvedené problémy řešit, může dojít až k založení skutečné domobrany, kdy občané takzvaně vezmou vše do vlastních rukou. A to je, dle našeho názoru, to úplně nejhorší, co by se mohlo stát," stojí v dopise.

V městské části žilo k 31. prosinci 2009 podle webových stránek Českého statistického úřadu (ČSÚ) 10.020 obyvatel. Podle mluvčího ministerstva vnitra Vladimíra Řepky cizinců s povoleným pobytem bylo 2146, což oproti předchozímu roku představuje úbytek skoro o 550 lidí. Většinu oficiálně registrovaných cizinců prý ale představují Ukrajinci. "Reálný počet (Vietnamců) se může pohybovat kolem 3000 osob, minimálně," řekla Jedličková s tím, že oficiální statistiky o stavu věcí příliš nevyhovují.

Městské části také vadí, že magistrát nemá žádnou integrační politiku. "Zatímco od odboru pro azylovou a migrační politiku ministerstva vnitra a policie jsme se určité pomoci dočkali, ze strany magistrátu postrádám jakoukoli podporu a snahu problémy konkrétně řešit," řekla Jedličková. Podle ní bezpečnostní výbor zastupitelstva po požáru v Sapě v listopadu 2008 zřídil koordinační skupinu, která se sešla třikrát, poprvé půl roku po svém ustavení. "Vždy se tam říkalo hodně o tom, co je třeba udělat, a vyšumělo to do ztracena," dodala.

"Jak je možné, že český stát dopustil na svém území vznik tak obrovského a soběstačného vietnamského městečka zvaného Malá Hanoi? Navíc na území tak malé městské části, která samozřejmě na tak obrovský pohyb cizinecké komunity není připravena a tak obrovská koncentrace cizinecké komunity ze země naprosto kulturně odlišné logicky vyvolává řadu pnutí a nepřátelských projevů?" stojí v dopise, který Jedličková zaslala primátorovi Pavlu Bémovi 25. března a který má ČTK k dispozici.

Městská část se podle Jedličkové dlouhodobě snaží o integrační aktivity, a to i ve spolupráci se samotnou Sapou. "Přesto mám problém našim občanům - po osobních zkušenostech, které s Vietnamci mají - vysvětlit potřebnost a užitečnost integrace," uvedla Jedličková.

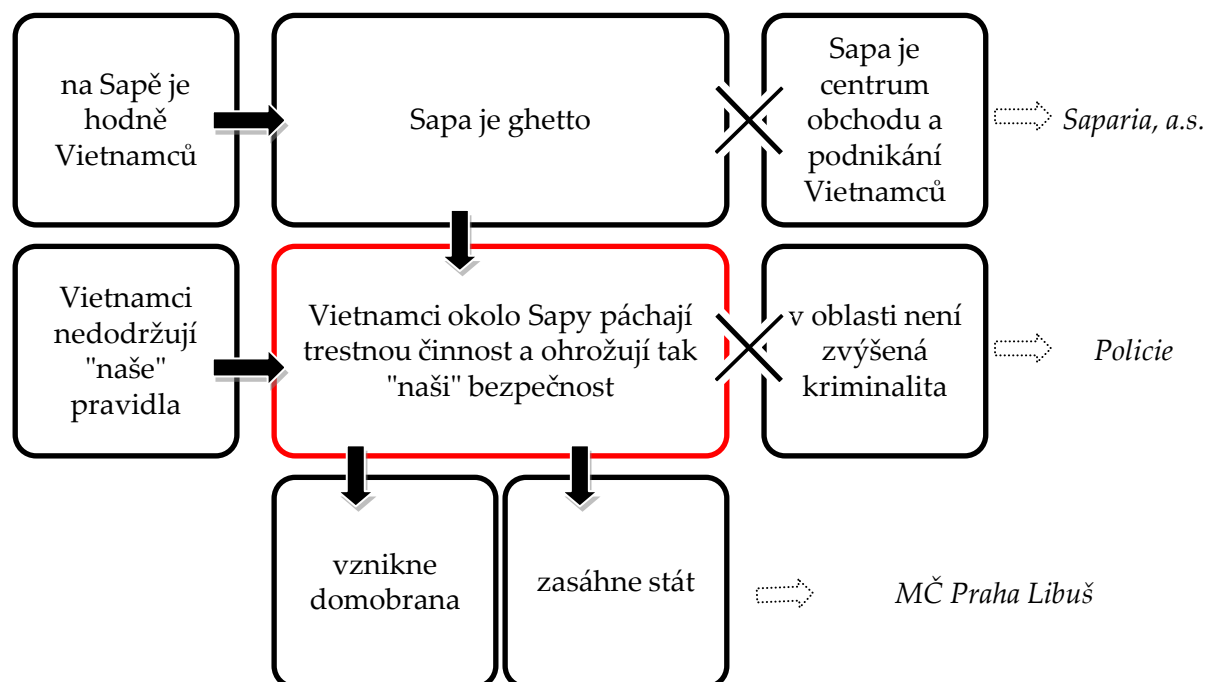
Areál tržnice Sapa leží na pozemcích někdejšího masokombinátu a drůbežárny. Dohromady mají 35 hektarů. Podle Jedličkové Vietnamci skoupili i přilehlé pozemky směrem k ulici Vídeňská. Prý tu plánují postavit mimo jiné i největší buddhistický chrám v České republice. Vietnamci údajně bydlí asi v deseti procentech bytů na území městské části.

V Sapě vypukl v listopadu 2008 velký požár. Hořel tu uskladněný textil a obuv, silný zápach byl cítit ve velké části Prahy. S ohněm bojovaly stovky hasičů, což ho řadí mezi největší nasazení požárních sil v historii země.

[Pellar 2010; zvýraznění J. S.]

Předkládaný konflikt „my“ versus „oni“ je opřen o tezi, že díky přítomnosti Vietnamců se na Libuši zvyšuje kriminalita a lidé zde žijící se cítí ohroženi. Jak vidno tato teze obsahuje dvě navazující tvrzení: 1) na Libuši se zvyšuje kriminalita, 2) za zvýšení kriminality jsou odpovědní Vietnamci. Původcem a zastáncem teze je MČ Praha Libuš a její Výbor pro multikulturní soužití působící na Libuši, zde reprezentovaný předsedkyní výboru Pavlou Jedličkovou a starostou MČ Petrem Mrázem. Na straně odpůrců stojí Policie a Saparia, a.s. V tiskové zprávě nejsou citováni zástupci obyvatel ani české ani vietnamské národnosti.

Podívejme se na schéma argumentace aktérů, jak je vyjádřena v tiskové zprávě.

ČTK dává prostor k vyjádření třem subjektům - ani jeden z nich se ale předkládané konfliktní situace neúčastní přímo (Výbor + MČ Libuš⁶, Policie, Saparia). Obě přímé strany konfliktu vystupují v zastoupení: čeští občané „mluví“ ústy starosty MČ, vietnamskou stranu zastupuje firma Saparia. Markantní disproporce v prostoru poskytnutém jednotlivým subjektům (Výbor + MČ: 70 %; Policie: 6 %; Saparia: 4 % obsahu textu) naznačuje významné vychýlení a vyznění celé promluvy ve prospěch zastánců teze konfliktu. Faktické opomenutí pozice lidí vietnamské národnosti, kteří na Libuši sami bydlí, resp. jejich redukce na „ty problémové“, prohlubuje nastolenou distanci „my“ versus „oni“ a posiluje konstrukci konfliktu.

Podívejme se na způsob argumentace, které rámuje diskurzivní obsahy promluvy. Ve sporu zda je či není na Libuši reálný nárůst kriminality, je pravděpodobná každodenní zkušenost lidí zde žijících (někteří Vietnamci porušují pravidla občanského soužití) podpořena uvedením extrémního případu (*společné prostory domu používají jako záchod*). Tato každodenní zkušenost pak má legitimizovat tvrzení o trendu nárůstu kriminality, ačkoliv oficiální statistiky jej popírají.

Policie, instituce, která by mohla nárůst kriminality - východisko konfliktu, potvrdit, jej vyvrací. Obránci teze se pak reaktivně uchylují ke strategii částečné delegitimizace práce Policie. „*Lidé to nehlásí,*“ říká Pavla Jedličková. To, že by za údajným nárůstem kriminality nemuseli stát Vietnamci, článek žádným způsobem nepřipouští, dokonce tuto možnost zcela zamlčuje.

Momentem, který má především podpořit tezi o reálném nárůstu kriminality navzdory policejním statistikám je transformace prostého faktu vyšší koncentrace lidí vietnamské národnosti v *ghetto* – pojem velmi silných konotací [srov. Topol, 2005]. Ačkoliv představitel vietnamské firmy Saparia, která areál Sapy vlastní a dále pronajímá, popírá, že by Sapa byla ghettem, díky zarámování jeho promluvy v textu nepůsobí toto sdělení důvěryhodně. V ghettu žijí vždy „jiní“ a platí tam „jiná“ pravidla (*Sapa má vlastní, vnitřní systém pravidel*). Metafora *srdce a mozku* nás odkazuje ještě hlouběji – do

⁶ Výbor pro multikulturní soužití je orgán zřízený MČ Praha Libuš. Pavla Jedličková, předsedkyně Výboru, byla zároveň i členkou zastupitelstva MČ.

podsvětí, neboť to jsou pojmy, které se používají pro popis prostředí mafie. Označení Sapy za ghetto spolu s metaforou srdce a mozku, potvrzuje vyznění celé zprávy: „Oni“ porušují „naše“ pravidla.

Zajímavá je práce autora zprávy ČTK s nástroji jistotní modality. Nízká míra jistoty je přiřazena výrokům, které se ve skutečnosti více opírají o fakta než ty, které jsou předloženy jako téměř jisté, ačkoliv o nich není žádná evidence. Pro ilustraci se podívejme na první odstavec. Jistě není pochyb, že v okolí Sapy se pohybují tisíce Vietnamců, autor však uvádí, že se *prý zdržují*. Naopak všechny ostatní teze (soužití se zhoršuje, kriminalita roste, situace se stává neúnosnou, hrozí vznik domobrany) jsou zobrazeny jako důvěryhodné informace poskytnuté starostou – tedy člověkem s vysokou autoritou vědění. Autor zprávy pak žádným způsobem nevyjadřuje možný odstup a relativizaci takto silných sdělení a naopak zesiluje apelativní záměr dopisu (*starosta varuje*). Poslední věta (*policie tam ale žádný nárůst kriminality neregistruje*), která popírá základní kámen argumentace – rostoucí kriminalitu, však není postavena do přímé konfrontace s předchozími sděleními a vyznívá tak téměř naprázdno.

V další části textu najdeme stejný model výkladu. Například jedna z mála prokázaných skutečností, tedy to, že někteří Vietnamci porušovali domovní řád, což bylo doprovázeno i zmíněnými excesy [Ding, Kocourek 2010], je relativizována nikoliv například slovem někteří, ale *prý (užívají tam prý halucinogenní látky a společné prostory domu používají jako záchod)*; zatímco ostatní nepodepřené teze, které zdánlivě z těch relativizovaných vyplývají, jsou předloženy jako zcela či téměř jisté. Tato strategie je ve výsledku silně a zároveň latentně manipulativní. Pokud jsou relativizována ověřitelná tvrzení každodenní zkušenosti, na kterých je falešně vystavena další argumentace, konečné sdělení to posiluje, neboť čtenář či čtenářka mají tendenci souhlasit s celým obsahem, postavit se na stranu toho, s nímž už jednou souhlasili a nerozlišovat jednotlivé úrovně argumentace.

Eskalace možného konfliktu je pak prezentována tvrzením, že je pravděpodobný vznik domobrany. Spojením teze o možné budoucí domobraně s tím, že *už nyní si bytový dům v ulici Na Domovině 1 musejí místní lidé hlídat sami*, některá média převzala tak, že na Sapě vzniká domobrana. Domobrana byla klíčovým termínem všech mediálních

výstupů spojených s kauzou Libuš. Pojem domobrana má velmi silné konotace. Je to stav, kdy občané berou do ruky zbraň, aby bránili své vlastní bezpečí, a odporuje jednomu ze základních principů demokracie. Vznik domobrany indikuje, že stát není schopen naplnit svůj díl „společenské smlouvy“ a selhává při zajištění bezpečnosti občanů. Zastupitelstvo na pozdějším zasedání přiznalo, že slovo domobrana bylo použito záměrné a dobře splnilo svůj účel – přilákalo pozornost médií [srov. ZMČ Praha Libuš 2010a].

Posuňme se nyní k dalšímu aspektu analyzované promluvy a podívejme se na citaci Pavly Jedličkové: *„Kvůli krizi mnoho Vietnamců v ČR přišlo o práci, a tak zamířili do Sapy.“* Tato věta je nenápadný, ale významný intertextuální odkaz, který ukazuje na to, že Výbor dokáže využít argumentaci svých pravděpodobných odpůrců zcela ve svůj prospěch. Na problém ztráty zaměstnání cizinců a cizinek v ČR během hospodářské krize upozorňovala řada neziskových organizací. V jejich diskurzu byl však hlavní kontext takový, že ztráta práce v době krize činí cizince vysoce zranitelnými vůči pracovnímu vykořisťování [srov. Krebs 2009]. V této promluvě má však toto tvrzení ryze negativní význam, kdy cizinci nejsou potenciální oběti, nýbrž pachatelé.

Část zprávy, která se neopírá o dopis zastupitelstva, dokresluje obraz Sapy jako místa nebezpečného a působícího problému, na které doplácí daňoví poplatníci (*v Sapě vypukl v listopadu 2008 velký požár (...) silný zápach byl cítit ve velké části Prahy (...) největší nasazení požárních sil v historii země*) a zároveň „vzdáleného“ a kolonizovaného (*Vietnamci skoupili i přilehlé pozemky (...) prý tu plánují postavit mimo jiné i největší buddhistický chrám v České republice*). Příznačné je opět použití slova *prý* - tentokrát ve funkci exklamace.

Diskurz moci, tak silně přítomný v první analyzované promluvě, zde prosvítá snad více nenápadně, přesto zde ale je přítomen a de facto je hlavní podstatou analyzovaného příspěvku. Smyslem celé promluvy je nastolení kontroly nad vietnamskou Sapou (*jak je možné, že český stát dopustil na svém území vznik tak obrovského a soběstačného vietnamského městečka zvaného Malá Hanoi*), přičemž je implikováno, že je třeba zarazit přílišnou rozpínavost Vietnamců.

Pasáže z dopisu zastupitelstva a jeho teze vyjádřené Pavlou Jedličkovou, které byly rozebrány výše, jasně ukazují, že diskurz Výboru pro multikulturní soužití argumentuje zcela v rozporu s diskurzem multikulturalismu. Ve společném soužití rozlišných kultur nevidí Výbor hodnotu, ale hrozbu (odlišná kultura *logicky vyvolává řadu pnutí a nepřátelských projevů*) a po imigrantech vyžaduje faktickou asimilaci, ačkoliv ji nazývá integrace. Pro dodání kontextu dalšího vývoje je možné čerpat informace ze zápisu jednání Výboru ze září 2010 [ZMČ Praha-Libuš, 2010b]. Čtenář/ka se zde mimo jiné dozví, že po březnové medializaci se Výbor zcela odklonil od původního záměru integrace a začíná hlásat nutnost asimilace. Zároveň se také ozývá názor, že by měl změnit své jméno, aby již nadále neodkazoval k multikulturalismu.

5.3 DÍLČÍ SHRNU TÍ A ZÁVĚRY

Východiskem analýzy tohoto textu bylo prozkoumat tezi, že předpokládané riziko legitimizuje výkon moci. Ta se zde potvrdila beze zbytku. Diskurz rizika prostupuje celou promluvou jako červená nit a zobrazuje obchodní centrum Sapa na pražské Libuši jako rizikovou oblast, ze které se nebezpečí šíří do blízkého okolí. Zároveň kontext celé události ukazuje, že primárním účelem medializace kauzy Libuš bylo upozornit na existenci Výboru pro multikulturní soužití a získat pro něj podporu magistrátu [srov. ZMČ Praha Libuš 2010a].

V analyzovaném textu nebyly nalezeny prvky nadřazeného ekonomického diskurzu, zato zde znovu vysvítá mocenská nerovnost, i když její kontext je jiný než v první promluvě. Zatímco v první promluvě Petr Nečas deklaroval, že stát udělá vše pro to, aby záložní armáda byla od počátku „poslušná“, zde se MČ Praha Libuš společně s podporou Výboru pro multikulturní soužití snaží ukázat, že Vietnamci poslušní nejsou a že je třeba přistoupit k dalším opatřením.

Novým zjištěním vyplývajícím z právě provedené analýzy je mechanismus kooptace tezí svých odpůrců. Nesoulad s diskurzem multikulturalismu je intertextuálně doplněn právě tezí „odpůrců“. Zapracování opozičního názoru, tedy jeho kooptace do vlastních argumentačních rámců se jeví jako významná složka strategie, které vede ke zvýšení legitimacy proklamovaného diskurzu.

K závěru z předchozí kapitoly můžeme dále přidat tezi, že diskurz rizika je komplementární s diskurzem asimilacionistickým a naopak se nepřekrývá s diskurzem multikulturalismu. Nově zde vysvítá téma kulturní diverzity, která je zde předložena jako fakt a priori bránící pokojnému soužití.

6 DISKURZ STŘETU UVNITŘ CIVILIZACE

Prostřednictvím následující promluvy bude podrobněji prozkoumáno téma kulturní diverzity společnosti jako rizikového faktoru, které vyplynulo z analýzy „kauzy Libuš“. Diskurz, který zde nazývám diskurzem uvnitř civilizace [srov. Stephens 2009] je podřazen diskurzu rizika – reprezentuje jeho kulturní dimenzi. Jako vhodná promluva ilustrující argumentační linie tohoto diskurzu se jeví komentář Karla Steigerwalda pro MF Dnes z konce roku 2010.

6.1 KONTEXT PROMLUVY

Karel Steigerwald nereprezentuje přímo žádnou zájmovou či mocenskou skupinu tak jako hlavní mluvčí ostatních promluv. Jako známý novinář a politický komentátor, který často formuluje veřejně své názory, je spíše opinion leaderem určitých skupin.

Analyzovaný text byl zveřejněn v názorové rubrice Mladé fronty Dnes na konci roku 2010. Steigerwald zde reaguje na výsledky švýcarského referenda, které ustanovilo zákaz výstavby dalších minaretů v zemi.

Jak uvidíme níže, žánr promluvy se na první pohled významně odlišuje od ostatních analyzovaných materiálů. Autor používá ve vysoké míře ironii, čímž dává svým čtenářům najevo, že „ví“, že oni také „vědí“, jak se věci mají [Homoláč 2006].

Uvedená promluva se silně intertextuálně váže ke konceptu „střetu civilizací“. Předtím než tento pojem proslavil svojí stejnojmennou knihou z roku 1994 Samuel Huntington, použil pojem pár let před ním již Bernard Lewis. Huntingtonův výchozí pojem je civilizace a jeho hlavní teze zní, že žádná z dalších civilizací není plně kompatibilní s „civilizací západní“. Huntingtonovy koncepce se brzy ujaly americké konzervativní kruhy a po 11. září se stal pojem součástí mediálního diskurzu [srov. Nálevka 2002].

6.2 ANALÝZA PROMLUVY

Vítej, kdo chceš žít na náš úkor

Haiku Karla Steigerwalda komentátora MF DNES

Liberální demokracie ve Švýcarsku upadá. Dokázal to zákaz minaretů a referendum o vystěhování odsouzených cizinců. Lidé, kterým jde o občanskou společnost, se chvějí o její osud. Vidí, že rovnost lidí zaniká. Ve svobodné společnosti, říkají, má každý právo na svůj minaret a na loupež v cizí zemi. Každý ví, že obě ta opatření jsou namířena hlavně proti muslimům.

Co je nám v haiku po Švýcarsku, které je daleko a vysoko v horách, a po muslimech, kterých je u nás jen pět, v haiku žádný? Je nám po tom hodně, protože ty zákazy minaretů a vyhošťování trestaných cizinců dorazí brzy i k nám, což i naši demokracii poškodí. My v haiku ale říkáme, už aby dorazily.

Už aby skončila ta pokrytecká „politická korektnost“, která vysvětluje svět jako bratrské společenství laskavých lidí, kteří jsou šťastni, když někdo žije na jejich úkor nebo když jim dá někdo po hubě, protože ho mohou poučit, že fackovat lidi není správné. My v haiku víme, že se nemůže většina chudých obyvatel planety přistěhovat k menšině bohatších, protože by se zeměkoule převrhla jak loďka.

Přistěhovat se mohou jen někteří – ten, kdo třeba doma bojoval za svobodu a hrozí mu vězení, mučení či smrt, koho chtějí doma zabít z náboženských nebo rasových příčin, kdo se nějak zamiloval do muže či ženy z té bohatší menšiny a kdo je té menšině nějakou znalostí užitečný. Bez jakéhosi výběru to nejde. Sto milionů muslimů se do Švýcarska nevejde. Do Francie ano a už jich tam tolik brzy bude. Sám Kaddáfí řekl, že Evropu Arabové nepřemohou a v arabský kontinent nepředělají vojensky, nýbrž osidlováním a rozmnožováním – do padesáti let, řekl, protože je znamenitý počtář.

Většina osidlovacích dobyvatelů ale nejsou Kaddáfího lidé. Jsou to ekonomičtí emigranti, kteří jdou na lepší. Za dávkami a podporami, které se u nich doma neposkytují a které Evropa dává tak štědře a ráda. Agresivní muslimství je k tomu navíc. Umožňuje přistěhovalcům udržet si nenávist a izolaci, nepřijmout hodnoty bohatších zemí, naopak hledat sílu k přeměně liberálních hodnot hodnotami z jiného světa.

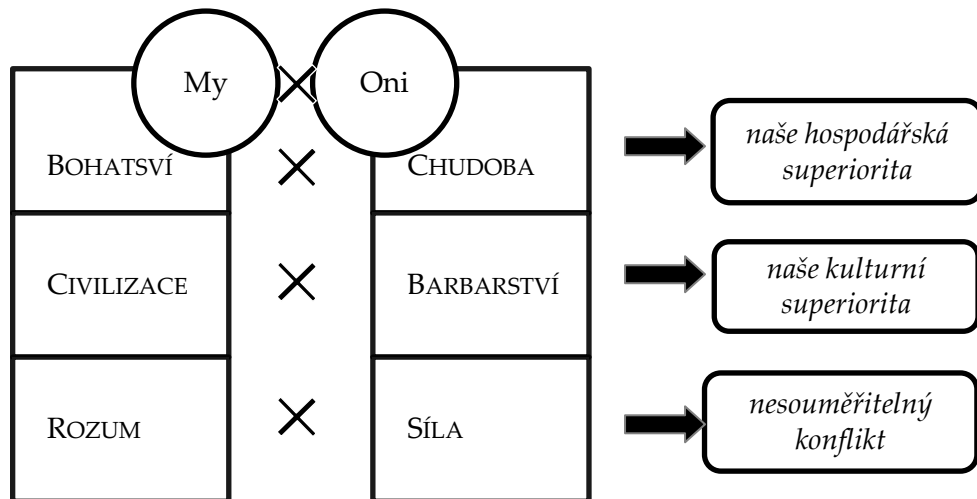
*Evropa je v krizi, radují se přistěhovalci. Její svobody a práva (včetně práv na dávky a podpory) neohrožují ti, kteří je chtějí bránit. Kteří chtějí **přistěhovalectví regulovat, aby se Evropa nepřevrátila**. Kteří se bojí minaretů ne proto, že by nechtěli spoluobčanům dopřát práva na jejich náboženství, ale proto, že se **bojí muslimských fanatiků**. Pro ty je **minaret a mešita střediskem přípravy bojovníků**.*

Svobody a práva Evropy ohrožují ti, kteří je nechtějí bránit. Kteří si myslí, že liberální demokracie je synonymum pro bezbrannost. Kteří říkají, že obrana demokracie a svobody je totéž jako mor netolerance a radikalismu. A jsou na tuto naivitu pyšní.

Před dvaceti lety jsme říkali „nejsme jako oni“, protože jsme nevěděli, že „oni nejsou jako my“. Když jsem byl dítě, kolovalo mezi dětmi neslušné a nekorektní haiku. Napíšu jeho korektní verzi: „Sedí cizinec pod mešitou, má sex s krajtou tygrovitou.“ Říkanka byla hloupá. Dnes by mě kvůli ní třeba i zavraždili, protože ten cizinec byl možná náboženský předák nebo jeden z bohů. A to je civilizace, kterou bychom si neměli nechat líbit.

[Steigerwald 2010]

Popsaný konflikt, jenž se odehrává mezi „domácími“ a „přistěhovalci“ je předložen jako střet „nás“ a „jich“, chudých a bohatých, civilizovaných a necivilizovaných, rozumu a síly. Tento střet se odehrává v „našem“ prostoru, kam „oni“ přichází dle autora především s cílem využít výhody tohoto prostoru a posléze jej kolonizovat. Klíčovou tezí, ve prospěch které je argumentováno, je přesvědčení, že pokud se nebudeme bránit, evropská kultura zanikne.

„Celek oni“ se dělí pouze na ty, kteří k „nám“ chtějí přijít a ty kteří již přišli. Hlavní charakteristikou těch, kteří k nám chtějí přijít, je jejich chudoba. Ta je také spatřována jako primární motor migrace. Není připuštěna možnost jiných motivací jedince než ekonomických faktorů.

Opomenutí jiných motivačních faktorů než ekonomických pak dovoluje tvrdit základní výchozí situaci: *většina chudých obyvatel planety se chce přistěhovat k menšině bohatších*. Fenomén migrace je tak představen v intencích ekonomizujícího neoklasického modelu. Na rozdíl od něj však Steigerwald nevidí migraci jako proces směřování k ekvilibru, ale naopak k rozvratu.

Samotný rozvrat, ke kterému by podle autora při neregulované migraci nutně došlo, by nebyl samovolným procesem eroze, ale důsledkem zcela uvědomělé kolonizace Evropy „arabským světem“ (*sám Kaddáfí řekl...*). *Migranti* tak dle Steigerwalda přichází do Evropy, aby přijali její materiální výtěžky a zároveň odmítli „evropský kulturní model“.

Kompenzací hospodářské slabosti a zaostalosti muslimských zemí v tomto „střetu civilizací“ je počet jejich obyvatel. Pro ilustraci ambivalentní role kultury v konfliktu civilizovaných a zaostalých někdy slouží paralela zániku Říma pod nájezdy Barbarů. V této promluvě je na jedné straně kultura postavena do role té, jejíž hodnoty musí být bráněny. Na straně druhé jsou pak ty samé hodnoty viděny jako příčina vlastní

bezzubosti. Cílem celého příspěvku je vyargumentovat paradoxní tvrzení, že při obraně hodnot je nutno tyto hodnoty z principu porušit. Argumentační strategie je pak postavena na třech pilířích:

1) Delegitimizace odpůrců

Kategorie „my“ má v promluvě více úrovní. Na nejširší bázi to znamená nás - obyvatele a obyvatelky Evropy. Užší rámeček „my“ pak vymezuje „u nás“ - prostor, ve kterém žijeme a který se liší od Švýcarska i Francie. Nejužší identita je pak *my v haiku*⁷. Autor tak patrně chce označit ty, kteří „vědí“ stejně jako on – skupinu lidí stejného světonázoru. Zároveň utvrzuje pouto se svými čtenáři.

Opačným pólem *my v haiku* jsou pak ti, *kterým jde o občanskou společnost* – oni kteří udržují *pokryteckou politickou korektnost*. Pojem politická korektnost má dnes nejen v českém prostoru velice špatnou pověst. Stát proti politické korektnosti znamená bojovat za „zdravý rozum“, nebát se říci „pravdu“. Politická korektnost je používána jako synonymum právě pro pokrytectví, neochotu či slabost přiznat „pravý“ stav věcí. Označit své odpůrce jako pouhé přísluhovače politické korektnosti je to samé jako říci, že Vaši odpůrce jsou buď slaboši, kteří se bojí říci pravdu nebo tuto pravdu přes závoj politické korektnosti nejsou schopni vidět. Autor se pak hlouposti svých odpůrců, údajných vyznavačů politické korektnosti, vysmívá: *Jsou šťastni, když někdo žije na jejich úkor nebo když jim dá někdo po hubě, protože ho mohou poučit, že fackovat lidi není správné.*

Přistěhovalci reprezentují jinou kulturu, jiné hodnoty a jako takoví jsou „naším“ nesmiřitelným protikladem. Rámeček „my“ se zde rozšiřuje na celou Evropu, zatímco rámeček „oni“ se nejasně rozplývá a „jejich“ hlavní charakteristikou zůstává, že *nejsou jako my*. K polarizaci identit a nastolení paradigmatické rozdílnosti „nás“ a „jich“ slouží redukce cizích na muslimy, kteří jsou snadno diskurzivně uchopitelní jako protiklad „naší civilizace“.

⁷ Svě uchopení žánru haiku Steigerwald vysvětluje takto: „Haiku je japonská minimalistická poezie, která na několika slovech vyjádří velice existenciálním způsobem skoro nic. (...) Haiku se mi zdá pro svou soustředěnou prázdnotu vhodnou formou pro popis našeho politického světa. Nic, nic, pak žbluňk.“

Při konceptualizaci cizích se Steigerwald interdiskurzivně vztahuje ke konceptu kulturní identity, neboť odlišnost kultur a hodnotových rámců je hlavní bází „jejich“ jinakosti (*hodnoty z jiného světa*). Steigerwald nezůstává u konstatování pouhé jinakosti - jeho stanovisko je jasně hodnotící. Zatímco kulturním odkazem „naší civilizace“ jsou *svobody a práva Evropy*, odkazem islámu je *nenávisť a boj muslimských fanatiků*.

Skutečným problémem však není pouhá jinakost kultur, ale dle autora nezpochybnitelný fakt, že imigranti chtějí cílové země předělat ke svému kulturnímu předobrazu, nahradit evropský kulturní model a *přeměnit liberální hodnoty hodnotami z jiného světa*. Opět se zde setkáme se skrytým odkazem „střetu civilizací“. Huntington mluví o demografickém kolonialismu, Steigerwald o *osidlovacích dobyvatelích*.

6.3 DÍLČÍ SHRNUÍ A ZÁVĚRY

Kulturní střet, který se dle autora odehraje, bude především střetem dvou zcela rozdílných principů. Evropa – civilizovaná a kulturní, vyznávající hodnotu rovnosti a humanismu bude napadena „barbary“ nižší ekonomické i kulturní úrovně, kteří brzy začnou disponovat početní převahou. Tato implicitně přítomná vize autora redukuje obraz muslimů na fanatické bojovníky. Hlavním obsahem sdělení autora pak je přesvědčení, že hrubé agresí, kterou představuje islám v Evropě, je nutno se bránit, a proto by Evropa měla odmítnout pokryteckou verzi práv a svobod jedince, jak je předkládá diskurz multikulturalismu.

Diskurz zde označený jako diskurz střetu uvnitř civilizace se vyznačuje strachem z „cizího“, jenž je přítomno „u nás“ a ohrožuje současný stav. V promluvě Karla Steigerwalda je patrný širší konzervativní diskurz, který jakoukoliv přicházející změnu hodnotí jako nežádoucí a vidí ji jako ohrožující základy společenského uspořádání.

Mocenská nerovnost – aspekt, kterému jsme se hojně věnovali v předcházejících promluvách, je zde zcela explicitní. Autorem tolik kritizované politicky korektní promluvy se diskurzivně neodlišují, jen jsou některé obsahy více skryty. Srovnáme-li příspěvek Karla Steigerwalda s promluvou Petra Nečase a obrazem kauzy Libuš, neshledáme zde významné kontradikce, co se týče základního přístupu k imigraci a

imigrantům. Ten je takový, že migraci musíme regulovat a migranti, které sem pustíme, se musí přizpůsobit - de facto asimilovat do české společnosti.

7 LIDSKÁ PRÁVA, PROTI-DISKURZ ADVOKATORNÍCH Hnutí

7.1 KONTEXT PROMLUVY

Poslední analyzovaná promluva odráží diskurz těch subjektů, které Ulrich Beck nazývá advokatorní hnutí [Beck 20007]. Jindy bývá také tento segment společnosti označován jako nevládní či občanský sektor. Jedná se o manifest, který sepsali zástupci a zástupkyně neziskových organizací, jejichž činnost souvisí s tématem migrace. Toto společné stanovisko uveřejnili na stránkách migraceonline.cz.

7.2 ANALÝZA PROMLUVY

Deset zásad pro migrační politiku České republiky: Migrační manifest

[Čaněk, Čížinský, Jelínková, Szczepaniková, Uhl 2007]

1. Mezinárodní migrace je přirozený proces

Migraci lidí přes hranice států nelze mít zcela pod kontrolou, lze ji jen usměrňovat a zmírňovat její negativní dopady. Klíčovým nástrojem je přitom státní migrační politika, která musí být při přijímání nově přichozích cizinců založena na provádění přiměřeného a zodpovědného výběru. Tento výběr musí brát v potaz jak veřejné zájmy české společnosti, tak zájmy cizince, jeho blízkých a osob, které cizince do ČR zvou. Při nábore pracovníků ze zahraničí je třeba věnovat zvláštní pozornost negativním dopadům, které může mít jejich emigrace na kvalitu a dostupnost veřejných služeb v zemi původu.

Modální kategorie nutnosti výběru přichozích cizinců (migrační politika *musí* být založena na výběru) ukazuje, že výpověď přistupuje na diskurzivně zakotvenou mocenskou nerovnost „nás“ a „jich“ vytyčenu majoritním diskurzem. V aplikační rovině je zde deklarováno, že migraci (de facto migrantky a migranty) nelze plně *kontrolovat*, ale pouze *usměrňovat*, čímž se oslabuje absolutizace nadvlády (aniž by ale nadvláda byla delegitimována jako vedoucí koncept).

Diskurzivní pole se rozšiřuje a měřítkem „správnosti“ nejsou pouze „naše“ zájmy, ale také „jejich“. Referenční pole je dokonce rozšířeno i na země původu. Žádoucí migrace je pak taková, která sleduje „naše“ i „jejich“ zájmy a není na úkor „jejich“ země. Zdánlivá harmonie a rovnost vztahu je zde však narušena paternalistickým étosem („my“ musíme dbát, aby „jejich“ země netrpěla „jejich“ odchodem).

Výpověď se interdiskurzivně vztahuje k diskurzu rizika, když říká, že je třeba zmírňovat negativní dopady migrace. Jak ale vyplyne z následující analýzy, promluva se celkově spíše snaží diskurz rizika oslabit, nežli jej posilovat.

2. Migrace musí být ve veřejné diskusi prezentována vyváženě

Součástí migrační politiky by měla být vyvážená veřejná diskuse o mezinárodní migraci. Převládající identifikace migrace jakožto problému a její opakované spojování s kriminalitou a terorismem je závažnou překážkou úspěšné integrace cizinců do české společnosti. Ve svém důsledku tak přispívá k stigmatizaci některých skupin cizinců jak ve sféře veřejných služeb, tak i při legalizaci jejich pobytu. Politici, úředníci a další aktéři veřejné diskuse by měli pomáhat lidem porozumět proměnám společnosti v důsledku migrace a přispívat k překonávání obav, například poukázáním na přínosy migrace pro českou společnost.

Nadrepräsentace rizika migrace ve veřejném diskurzu je vnímána jako nežádoucí a v důsledku brání integraci cizinců do české společnosti. Tato část textu sama implicitně pracuje s tím, co se skrývá za pojmem diskurz a de facto apeluje na rozšíření veřejného diskurzu, resp. propaguje zahrnutí vlastního diskurzu do diskurzivního pole. Multikulturalistický diskurz se zde projevuje v následujících tezích:

1) Přítomnost migrantů/ek v zemi znamená proměnu společnosti.

Promluva mluví o *proměnách společnosti v důsledku migrace*, přičemž ale strategií deagentizace subjektu zakrývá, že zdrojem této proměny nemůže být proces migrace jako takový. Pokud migrace proměňuje společnost, jsou skutečnými agenty změny migrantky a migranti, resp. jejich přítomnost v cílové zemi. Deagentizací subjektu je tak sejmuta odpovědnost za proměnu společnosti z migrantů a migrantek a na jejich místo je postaven neosobní (*nekontrolovatelný* a *přirozený*) proces migrace.

2) Tato proměna je pozitivní.

Multikulturalismus vnímá pluralismus vznikající přítomností „jiných“ za pozitivní jev. Migrace jako dynamický aspekt je zde nadřazena statickému stavu společnosti a je zobrazena jako motor její změny (lidé by měli *porozumět proměnám společnosti v důsledku migrace*). Zatímco odpůrci multikulturalismu hájí status quo a migranty vnímají jako její nevíтанé narušení, v diskurzu zde předloženém by se společnost neměla změnit, jenž pluralismus přináší bránit, neb jsou pozitivní.

3) Lidé proměně nerozumí a obávají se migrantů/ek.

Obava z proměn společnosti, které přítomnost migrantů a migrantek (v promluvě stále deagentizovaných) v zemi vyvolává, je implicitně v souladu s pojetím xenofobie jako antropologické konstanty. Multikulturalismus takto vyjádřený potvrzuje Bělohradského tvrzení, že tento diskurz je jen jiným projevem symbolické nadvlády „nás“ nad „jimi“, neboť ukazuje „naši“ multikulturalistickou kulturu jako vyspělejší fázi vývoje („my“ už se migrace nebojíme, ale chápeme, že strach z migrace je přirozený).

4) Je třeba vysvětlovat přínosy = je třeba pustit do veřejného prostoru multikulturalismus.

Vysvětlování *přínosů migrace pro českou společnost* zde vysvítá jako hlavní úkol (měli by) *aktérů veřejné diskuse* (tvůrci diskurzu). Ačkoliv promluva volá po vyváženosti, v důsledku propaguje pouze svůj diskurz, neboť neuvažuje, že někteří aktéři veřejné diskuse nemají zájem propagovat přínosy migrace, ale její rizika.

3. Zachovejme právo na azyl a respekt k integraci žadatelů o mezinárodní ochranu

Právo na azyl je součástí humanitních tradic demokratických společností a odráží povinnost pomáhat těm, kteří jsou v nebezpečí ztráty života, zdraví či lidské důstojnosti. Boj s nelegální migrací nesmí vést k omezení možnosti práva na azyl, a to ani v rozšiřujícím se schengenském prostoru. Žádosti cizinců o mezinárodní ochranu musí být vyřizovány na individuální bázi v souladu s mezinárodními úmluvami o lidských právech a zásadami dobré správy. Vyřizování žádostí by mělo být rychlé, kvalifikované a transparentní, a to nejen u zjevně nedůvodných

žádostí. Žadatelé, kterým mezinárodní ochrana nebyla udělena, ale kteří se během své azylové procedury již integrovali do české společnosti, musí mít možnost zůstat žít v ČR.

4. Některým cizincům nelze upřít možnost žít v České republice

Existuje řada skupin cizinců, kteří mají dostatečně intenzivní vazby k České republice, k českým občanům anebo k jiným cizincům žijícím v ČR. Jsou to zejména vazby rodinné, které zakládají právo na vedení zdravého a spokojeného rodinného života a na vybudování prostoru pro výchovu dětí, dále jiné vazby osobní či pracovní povahy. V takových případech je nutno uznat, že tento cizinec má na život v ČR právo a že výkon tohoto práva nemůže být znemožněn migrační politikou.

Lidsko-právní diskurz, který prosvítá celým desaterem, je nejvíce patrný v těchto dvou bodech. Lidsko-právní diskurz nemusí nutně stát proti diskurzu ekonomickému, ale není v souladu s jeho pragmatickou složkou – tedy redukcí migrantů/ek na záložní armádu. Hodnota lidských práv je v tomto diskurzu nadřazena veškeré regulaci migrace.

Odkaz na *humanitní tradici demokratické společnosti* legitimizuje lidsko-právní diskurz, který jako nejvyšší hodnotu staví lidská práva konkrétních migrantů/ek. Tradice („naše“ hodnoty) a změna („jejich“ přítomnost) - dva protikladné pojmy, jsou tímto argumentem (alespoň rétoricky) spojeny a předloženy jako syntetické.

V uvedeném odstavci vidíme universalistické pojetí, které přenáší lidská práva na všechny příslušníky lidského rodu. V normativním zpracování imigračních politik se tento princip střetává s principem národní suverenity, který chápe národní stát jako partikulární rámeček vzájemné spravedlnosti. Za povšimnutí zároveň stojí, že se zde neseťkáváme s universalismem ve zcela čisté podobě, neboť to nejsou všichni cizinci, kdo mají právo na azyl, ani to nejsou všichni cizinci, komu nelze upřít možnost žít v České republice. Opět jsme to „my“, kdo definuje pravidla hry a paternalisticky se dovoláváme „jejich“ dobra.

5. Je třeba podporovat návrat migrantů do legality

Neoprávněný pobyt cizinců je porušováním práva, závažnost tohoto jednání ovšem nesmí být demonizována, jak se to dnes děje. Samotná nelegálnost pobytu je záležitost „papírů“ a cizince s neoprávněným pobytem nelze ztotožňovat se zločincem. Stát musí nabízet cizincům pobývajícím na jeho území v rozporu s právem možnost opustit neregulérní status. Ať už se tak stalo nelegálním vstupem do země bez patřičných dokumentů anebo setrváním i po vypršení víz bez možnosti další legalizace pobytu. Pobytová ilegality nesmí být pastí, z níž není přijatelné cesty ven. Postih za neregulérní pobyt musí brát v potaz i skutečnosti a vazby vzniklé během tohoto pobytu a musí být – vyjma důvodů jednoznačně kriminálního charakteru – jednorázový, bez dalšího vlivu na možnost získat povolení k pobytu a státní občanství.

Podstata lidsko-právního diskurzu se plně vyjevuje v tomto bodě Manifestu. Téma nelegálního pobytu v zemi dichotomizuje trestně-právní versus lidsko-právní přístup k migraci. Pro výraznou intertextualitu této části nejen směrem k „odpůrcům“, ale i k „zastáncům“, bude na tomto místě vhodné podívat se i na jiný text, který vznikl v rámci stejného diskurzu a na stejné téma a který nám na příkladě neregulérní migrace pomůže lépe pochopit tento diskurz, který zde nazývám lidsko-právním.

(...) Restrikce a represe jsou jistě nutnými složkami migračních politik, ale samy o sobě nestačí a pokud jsou uplatňovány na nesprávném místě, mohou být dokonce kontraproduktivní. Je to právě nastavení migračních politik a jejich schopnost adekvátně reagovat na reálné ekonomické a sociální faktory působící ve společnosti, co do velké míry ovlivňuje to, jak velký podíl migrantů a migrantek do neregulérního postavení spadne (...) Prevence neregulérní migrace je v této situaci nanejvýš naléhavou otázkou. Neméně naléhavá je ale i potřeba nějak řešit současný stav neregulérního postavení desítek až stovek tisíc cizinců a cizinek, kteří již v České republice žijí. Domníváme se, že užitečným východiskem pro hledání všeobecně prospěšného řešení v této oblasti je vědomí, že mnozí z těchto lidí upadli do nelegality jen souhrou okolností, a přesvědčení, že lze nalézat i dílčí řešení této situace, která budou prospěšná nejen pro ně, ale i pro stát a pro celou společnost. [Polanská, Kadlecová 2008]

Citovaný úvod publikace Neregulární pobyt cizinců v ČR doplňuje bílá místa předchozí promluvy. Hlaví tezí zde je, že neregulární postavení migranta v zemi nemusí být důsledkem jeho záměru ani vůle (*spadnout do neregulárního postavení, upadnout do nelegality*). Roli viníka zde zaujímá systém (*nastavení migračních politik*), který nereflektuje *reálné faktory*.

Neregulární pobyt cizince na území je v souladu s majoritním diskurzem vnímán jako nežádoucí, zásadně se však liší kontext tohoto hodnocení. Trestně-právní diskurz, který lze vnímat jako ideálně typickou opozici lidsko-právního pojetí, akcentuje možná rizika: na jedné straně zdůrazňuje možnou souvislost s kriminalitou a na straně druhé hodnotí a priori negativně nekontrolovatelnost takovýchto lidí [srov. Věrtelář 2010]. Z hlediska lidsko-právního diskurzu je problematická především zranitelnost migrantů/ek (*Pobytová ilegalita nesmí být pastí, z níž není přijatelné cesty ven*), které se budeme věnovat také v souvislosti s dalším bodem.

I primárně analyzovaná promluva deklaruje, že na vině jsou často špatně nastavená pravidla a nikoliv neregulárně pobývající cizinec. V tomto diskurzu je neregulárně pobývajícím či zaměstnaným cizincem ten, kdo pouze porušuje špatně nastavená byrokratická pravidla (*záležitost papírů*), navíc často nedobrovolně. (*Neoprávněný pobyt cizinců je porušováním práva (...), ale cizince s neoprávněným pobytem nelze ztotožňovat se zločincem*).

Snaha překonat majoritní diskurz, který *démonizuje neoprávněný pobyt cizinců*, se projevuje i terminologicky. Zatímco média používají téměř výhradně spojení nelegální migrace, v lidsko-právním diskurzu se užívá daleko častěji pojmu neregulární migrace jako termínu zbaveného negativních konotací a hodnotících soudů [srov. Hofírek, Nekorjak 2008].

6. Migranti musí mít pobytový status nezávislý na své rodině

Cizinci, kteří získali pobyt z titulu své rodinné vazby na jinou osobu (ať už občana ČR nebo cizince), nesmí být drženi či podporováni v závislosti na této osobě a vystaveni rizikům spojeným s takovou závislostí. Jejich pobytový status by měl být nezávislý na trvání této rodinné vazby a měl by umožňovat i nezávislost ekonomickou, zejména tedy povolení pracovat.

Tento princip se nevylučuje s nutností potírat obcházení zákonů prostřednictvím uzavírání čistě účelových rodinných vazeb.

8. Zabraňme vykořisťování pracujících migrantů a porušování jejich sociálních práv

Způsob organizace pracovní migrace do České republiky je často založen na vykořisťování a nedůstojných pracovních podmínkách migrantů. Zde je třeba věnovat pozornost už situaci před vstupem migrantů do České republiky a monitorovat, jakým způsobem napomáhá politika a praxe udělování víz vzniku závislosti cizinců na jejich zaměstnavatelích či zprostředkovatelích práce. Zvýšené úsilí státních orgánů by mělo být vynaloženo na kontrolu toho, jak se dodržují standardy zaměstnaneckých a dalších sociálních práv. Je třeba důsledněji postihovat ty, kteří nerespektují zákoník práce ani důstojnost svých zaměstnanců, a tlačí tak podmínky zaměstnávání cizinců pod právně či společensky přijatelnou úroveň. Ve svém důsledku tento stav vede ke snižování úrovně sociálních práv na trhu práce i pro české občany.

Diskurzivně signifikantním momentem, který spojuje šestý a osmý bod manifestu je převrácení obecně zažitých schémat oběť-pachatel. O imigrantech bývá velice často referováno v souvislosti s jejich trestnou činností⁸. Při trestných činech spáchaných cizinci je právě fakt jiné národnosti většinou zdůrazněn už v titulku zprávy. Zatímco diskurz rizika zobrazuje migranty (obzvláště pak ty muslimské víry) jako inherentně násilné [srov. např. EU portál 2010], proti-diskurz zde prezentovaný staví do ohniska zájmu porušování práv cizinců, jejich ohrožení a potenciál se stát obětí trestné činnosti, nikoliv jejím pachatelem.

Na straně potenciálních viníků se zde ocitají i státní orgány, tedy subjekty regulace, neboť *napomáhají vzniku závislosti*. Cílem sdělení pak je, že kriminalizování by neměli být cizinci, ale ti, kteří *tlačí podmínky zaměstnávání cizinců pod právně či společensky přijatelnou úroveň*. Volání po snížení míry závislosti cizinců zároveň oslabuje diskurz moci a kontroly „nás“ nad „nimi“.

9. S narůstající délkou pobytu narůstají i práva cizinců

⁸ Člověk v tísni uvádí, že 57 % všech monitorovaných mediálních výstupů v říjnu 2010 se o cizincích zmiňovalo v souvislosti s kriminalitou [Člověk v tísni, o.p.s. 2009]

Integrace cizinců je dlouhodobým procesem. Je nejen časově náročná, ale vyžaduje také jistou míru socioekonomické stability v životě migrantů. S delším pobytem cizinců na území státu by se měla jejich práva rozšiřovat, a to včetně práva volebního. Státní instituce by neměly vytvořit zbytečné překážky pro nabývání státního občanství. Také je třeba zajistit, aby i cizinci měli nárok na nediskriminační zacházení jak ze strany veřejné moci, tak i ze strany soukromých subjektů. Jakékoli rozdílné zacházení musí být stanoveno zákonem a musí být legitimní a přiměřené. Státní politika integrace cizinců by neměla být podřízena potřebám trhu práce a očekávání, že migranti budou nadprůměrně flexibilní; zejména pak, že budou ochotni rychle střídát špatně placená zaměstnání bez dlouhodobějších záruk v podobě zdravotního a sociálního pojištění.

V tomto odstavci manifestu vidíme jasné odmítnutí ekonomického diskurzu (integrace cizinců by neměla být podřízena potřebám trhu práce), čímž autorský tým promluvy reaguje na to, jaké principy vnímá jako určující pro regulaci migrace ze strany státu. Zároveň pak tyto principy odmítá.

Promluva vznáší na tomto místě požadavek rozšířit působnost některých národně definovaných práv i na cizince zde žijící. Dichotomie „my“ versus „oni“ je zde záměrně silně oslabena stejně jako mocenská nerovnost „nás“ a „jich“. Migrantům a migrantkám je přiznáno volební právo i právo na získání občanství. Promluva patrně činí úlitbu dominantnímu diskurzu, na který reaguje, když říká, že mohou existovat důvody pro rozdílné zacházení.

10. Integrace migrantů je obousměrný proces

Státní integrační politika by měla vytvořit transparentní a motivující podmínky pro migranty, aby si osvojili český jazyk, zorientovali se ve společnosti a zapojili se do hospodářského, sociálního, kulturního a politického života společnosti. Zároveň je třeba zajistit, aby relevantní veřejné instituce na státní, krajské a obecní úrovni spolu se zaměstnavateli a poskytovateli služeb jednaly s migranty informovaně a nediskriminačně a aktivně se zapojovaly do formulace integračních politik, jakož i samotného procesu integrace cizinců.

Na rozdíl od dominantního diskurzu, který mluví převážně o povinnostech cizinců vůči přijímající zemi, zde se opět převrací zažitý stereotypní argument a mluví se o tom, jaké povinnosti by měl dodržovat stát vůči cizincům. Jako žádoucí cíl je pak vnímán integrovaný hospodářsky i kulturně integrovaný cizinec.

7.3 DÍLČÍ SHRNUÍ A ZÁVĚRY

Cílem samotné promluvy nepochybně bylo oslabit majoritní politický diskurz a posílit svůj vlastní, jenž se od toho majoritního v některých bodech odlišuje. Je patrné, že při koncipování manifestu autorský tým vnímal jako svoji opozici daleko spíše státní správu, (resp. tvůrce migračních politik) než veřejné mínění. Ze své podstaty tedy promluva sama explicitně tematizuje řadu rozdílů mezi svým pohledem a diskurzem, který prezentuje státní správa.

Ve snaze prosadit nový diskurz a zároveň potvrdit svoji legitimitu skrze diskurz majoritní, promluva někdy balancuje na hraně protichůdných tezí. Ačkoliv se jako celek snaží oslabit diskurz rizika i zavedenou mocenskou asymetrii stejně jako dichotomizaci „my“ versus „oni“, zároveň souhlasí s východisky, které zavedené kategorie potvrzují a primárně legitimizují (migraci je třeba regulovat, je třeba zmírňovat nežádoucí dopady migrace ad.).

Promluva na více místech odmítá ryze ekonomický determinismus a snaží se propagovat lidsko-právní diskurz namísto trestně-právního. Rozdíl těchto dvou diskurzů je nejvíce patrný v odlišném uchopení tématu nelegální/neregulární migrace.

Zde předložený multikulturalistický diskurz konstruuje migraci jako apriorní zdroj pozitivní proměny společnosti. Snaha o ustanovení svého diskurzu jakou součástí veřejného prostoru je zároveň snahou o narušení mocenského status quo. Posílení samotných migrantů a migrantek a zároveň oslabení moci státu nad nimi má vést k žádoucímu cíli: a) společnosti, která přijímá imigranty a b) imigranti kteří ctí pravidla společnosti, neboť je jako integrovaní vzali za své. Sebe sama pak multikulturalismus vidí jako propagátora této změny.

ZÁVĚR

Na základě diskurzivní analýzy byly identifikovány tři ideálně-typické diskurzy, které utváří „vědění“ o imigrantech a imigrantkách v České republice.

První diskurz, zde reprezentovaný promluvou Petra Nečase, chápe migraci zároveň jako příležitost i hrozbu a kombinuje v sobě strach z tohoto fenoménu společně s touhou jej využít. Diskurz nazýván ambivalentním ekonomickým pragmatismem, neboť kromě zmíněné ambivalence je jeho typickým znakem redukce migrace na ekonomický fenomén. Optika pragmatismu pak nahlíží samotné imigranty a imigrantky pouze z hlediska jejich využitelnosti.

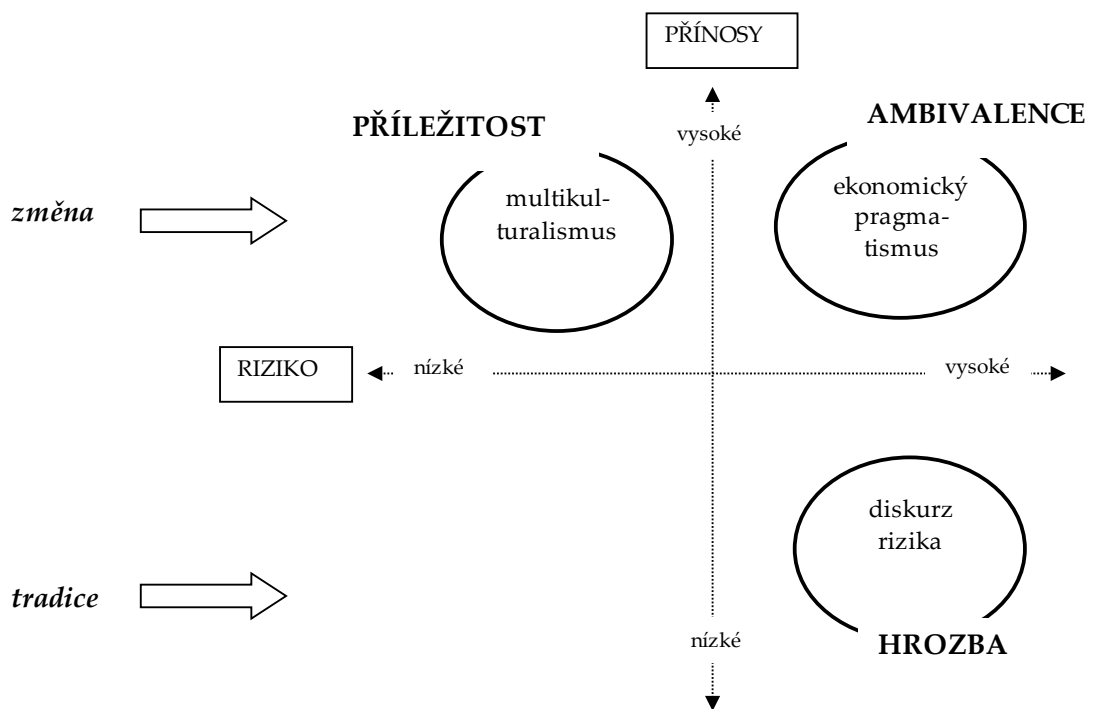
Diskurz ambivalentního ekonomického pragmatismu v sobě tematizuje riziko. Diskurz rizika pak chápu jako „samostatný“ a rozsáhlý koncept, který zobrazuje imigraci výhradně jako hrozbu a ve svém důsledku je hlavním zdrojem legitimizace mocenské kontroly nad cizinci, neboť diskurz rizika zároveň pomáhá udržet mocenské status quo v okamžiku, kdy se příchodem migrantů a migrantek reálně mění struktura společnosti.

Konkrétní odkazy na diskurz rizika jsme viděli ve druhé a třetí analyzované promluvě. Jednou je jako hlavní zdroj rizika zobrazeno vietnamské centrum Sapa na pražské Libuši, podruhé je jako vysoce riziková vnímána obecně samotná přítomnost „jiných“ u „nás“. Společné pro obě promluvy je východisko „střetu civilizací“, které předpokládá, že kulturní odlišnost cizinců činí dlouhodobě nemožným poklidné soužití s „námi“. Zatímco „kauza Libuš“ se primárně odkazuje na bezpečnostní riziko, které tam údajně Vietnamci představují, promluva Karla Steigerwalda propojuje explicitně moment bezpečnostních rizik a kulturní diverzity, přičemž obě promluvy etnocentricky předpokládají nadřazenost vlastních hodnot. Zastřešující diskurz nazývám „střetem uvnitř civilizace“ a vnímám jej jako podřazený diskurzu rizika.

Poslední analyzovaná promluva reprezentuje diskurz migrantských nevládních organizací, pro které je společným východiskem multikulturalismus. Tato promluva jakkoli občas balancuje na hraně odlišných diskurzů, primárně se snaží nabourat

dominantní diskurz migrační politiky. Zaštiťujícím konceptem zde prezentovaného diskurzu je koncept universalismu lidských práv.

Následující schéma zobrazuje diskurzivní pole. Osy, na kterých se diskurzy lomí, definuje vnímání rizika a přínosů imigrace. Jako protilehlé ideálně typické kategorie vůči sobě stojí a) diskurz migrace jako příležitosti, jehož konkrétní a podřízená manifestace je diskurz multikulturalismu a b) migrace jako hrozby – neboli diskurz rizika manifestovaný diskurzem střetu uvnitř civilizace. Jako nejširší legitimizační rámce lze chápat kategorie tradice versus inovace (změny).

V rámci těchto kategorií lze u každého z diskurzů nalézt odlišnou odpověď na otázku co je „problém“ a jaké jsou žádoucí cesty jeho řešení. Diskurz multikulturalismu definuje problém především jako nepochopení a nedocenění příležitostí ze strany většinové společnosti a chce odstranit všechny překážky, které jednak brání pochopení a jednak znemožňují samotné přijetí imigrantů a imigrantek. Diskurz rizika, konkrétně diskurz uvnitř střetu civilizace, vidí taktéž jako hlavní problém nepochopení, tentokrát ale nepochopení a nedocenění hrozby, kterou imigranti přinášejí. Jako žádoucí řešení vidí důslednou kontrolu nad příchozími a požadavek jejich naprosté asimilace. Pro

diskurz ambivalentního ekonomického pragmatismu pak je klíčové zhodnotit příležitosti imigrace (tedy potenciál imigrantů a imigrantek) a zároveň eliminovat hrozby, což chce realizovat taktéž pomocí kontroly nad imigranty.

Předmětem výzkumu bylo diskurzivní pole většinové populace, proto jsem nezahrnula do svého výběru žádnou promluvu samotných migrantů a migrantek. Analýza jejich diskurzu by však pomohla lépe prozkoumat například aspekt mocenské nerovnosti, který se opakovaně v analyzovaném materiálu objevoval. Provázanost témat moci, rizika a kontroly na pozadí fenoménu migrace, ke které nás dosavadní závěry odkazují, nabízí využít jako explanaci teoretický koncept Rizikové společnosti Ulricha Becka. V souvislosti s teroristickými útoky z 11. září 2001 Beck říká, že management rizik, s terorismem spojených, posiluje úlohu státu ve jménu národní bezpečnosti. Zároveň však existence globalizovaných a transnacionalizovaných rizik oslabuje jeho suverenitu [Beck 2001]. Z hlediska dalšího zkoumání tématu imigrace na pozadí diskurzu by bylo taktéž vhodné doplnit diskurzivní analýzu v počáteční fázi analýzou obsahovou, abychom lépe definovali prostor samotných aktérů, kteří mají moc diskurzy utvářet a proměňovat.

LITERATURA A PRAMENY:

- Anderson, Benedict. 2003. „Pomyslná společenství.“ Pp. 239-269 in Miroslav Hroch (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Barker, Boris. 2006. *Slovník kulturních studií*, Praha: Portál, s.r.o.
- Barša, Pavel. 1999. *Politická teorie multikulturalismu*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Baršová, Andrea, Pavel Barša. 2005. *Přistěhovalectví a liberální stát*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politický ústav.
- Beck, Ulrich. 2001. The Silence of Words and Political Dynamics in the World Risk Society [online, cit. 12. 12. 2010]. Dostupné z: <http://logosonline.home.igc.org/beck.htm>.
- Beck, Ulrich. 2007. *Moc a protívaha moci v globálním věku*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Bělohradský, Václav. 2007. *Společnost nevolnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Berger, Peter L., Thomas Luckman. 1999. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Praha: CDK.
- Brubaker, Roger. 2003. „Přehodnocení národní identity. Národ jako institucionalizovaná forma, praktická kategorie, nahodilá událost.“ Pp. 375-385 in Miroslav Hroch (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Burčíková, Petra. 2006. *Obchod s lidmi a nucená či vykořisťující práce v České republice*. Praha: La Strada ČR.
- Burgetová, Eva, Marie Černá. 2007. *Cizinci, našinci a média. Mediální analýzy*. Praha: Multikulturní centrum Praha.
- Burr, Vivien. 1995. *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- CVVM. 2006. „Hrdost Čechů na Čechy.“ [online]. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění [cit. 15. 12. 2010]. Dostupné z: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100553s_ov60118.pdf.
- CVVM. 2010. „Postoje české veřejnosti k cizincům – březen 2010.“ [online]. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění [cit. 15. 12. 2010]. Dostupné z: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101026s_ov100406.pdf.
- Čaněk, Marek, Pavel Čížinský, Marie Jelínková, Alice Szczepaniková, Pavel Uhl. 2007. „Migrační manifest. Deset zásad pro migrační politiku České republiky.“ [online]. Praha: Multikulturní centrum Praha [cit. 9. 12. 2010]. Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/migracni_manifest_verzetisk.pdf.
- Čechovský, Marek. 2010. *Fenomén (i)migrace a imigrační politika Evropské unie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.
- Člověk v tísní, 2010. *Média a migranti*. Praha: Člověk v tísní, o.p.s.
- ČSÚ. 2010. „Cizinci v ČR podle oblasti, kraje a okresu: 1996, 2003-2009.“ [online]. Praha: ČSÚ [cit. 12. 12. 2010]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/FB0042B3E4/\\$File/141410t102.pdf](http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/FB0042B3E4/$File/141410t102.pdf).
- Danaher, Geoff, Tony Schirato, Jen Webb. 2000. *Understanding Foucault*. London: Sage Publications Ltd.

- Ding, Phi Huu, Jiří Kocourek. 2010. „Výzva Klubu Hanoi a Info Dráček k Městské části Praha 4 – Libuš.“ [online]. Praha: Multikulturní centrum Praha [cit. 10. 12. 2010]. Dostupné z: <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2226132>.
- Eisenstadt, Shmuel, N., Bernard Giesen. 2003 „Konstrukce kolektivní identity“ Pp. 361-374 in Miroslav Hroch (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- EU Portál. 2010. „Multikulturní obohacení imigranty – vraždy, znásilnění, krádeže, drogy, kanibalismus, preparování ženských pohlavních orgánů...“ [online]. Praha: EU Portál. [cit. 16. 12. 2010]. Dostupné z: <http://www.euportal.cz/Articles/6965-multikulturni-obohaceni-imigranty-vrazdy-znasilneni-kradeze-drogy-kanibalismus-preparovani-zenskych-pohlavnich-organu-.aspx>.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman. 2001. „Critical discourse analysis as a method in social scientific research.“ Pp 121 – 138 in Ruth Wodak, and Michael Meyer (eds.). *Methods Of Critical Discourse Analysis*. London: Sage Publications Ltd.
- Fairclough, Norman. 2003. *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Foucault, Michel. 2002. *Archeologie věděni*. Praha: Herrmann & synové.
- Fraser, Nancy. 2007. *Rozvíjení radikální imaginace. Globální přerodělování, uznání a reprezentace*. Praha: Filosofia.
- Grepl, Miroslav, Jaroslav Bauer. 1970. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Grepl, Miroslav, Petr Karlík. 1998. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- Havelková, Hana. 2008. „Cesta do hlubin genderové politické kultury: Příklad kritické analýzy ideologie.“ *Gender, rovné příležitosti* 9 (1): 1-7.
- Henig, David. 2007. „Migrace.“ *Přehledové studie* 07/09. Plzeň: Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu.
- Hirt, Tomáš. 2007. „Přehled základních tezí modernistického pojetí nacionalismu.“ *Přehledové studie* 07/10. Plzeň: Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu.
- Hofírek, Ondřej, Michal Nekorjak, 2008. „Neregulární práce imigrantů v České republice.“ *Sociální práce/Sociálna práca, Brno, Asociace vzdělavatelů v sociální práci* 7 (2): 78-90.
- Homoláč, Jiří. 2006. „Diskurz o migraci Romů na příkladu internetových diskusí.“ *Sociologický časopis* 42 (2): 329-351.
- Horkheimer, Max, Herbert Marcuse. 2003. „Filosofie a kritická teorie.“ Přel. Ondřej Štech a Alena Bakešová. Pp 617-638 in *Filosofický časopis* (4)
- Jager, Siegfried. 2001. „Discourse and knowledge: theoretical and methodological aspects of a critical discourse and dispositive analysis.“ Pp. 32–63 in Ruth Wodak, and Michael Meyer (eds.). *Methods Of Critical Discourse Analysis*. London: Sage Publications Ltd.
- Jedličková, Pavla. 2010. „Situace v Sapě se zlepšuje, Sapa s MČ Praha-Libuš spolupracuje.“ Praha: ZMČ Praha-Libuš [cit. 10. 12. 2010]. Dostupné z: <http://www.praha-libus.cz/index.php?catid=107&id=42>.
- Jorgensen, Marianne W., Louise J. Phillips. 2002. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage Publications Ltd.

- Karlík, Petr, Marek Nekula, Zdenka Rusínová. 1995. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Kilias, Jaroslav. 1999. „Renanovské pojetí národa a současná sociologie.“ *Sociologický časopis* 35 (4): 423-432.
- Klvaňová, Radka. 2008. „Pověz, odkud jsi, řekneme ti, zda máš zelenou: Komentář k diskuzi o zelených kartách pro zahraniční pracovníky v České republice a kritériím výběru imigrantů.“ [online]. Praha: Multikulturní centrum Praha [cit. 14. 12. 2010]. Dostupné z: <http://migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2128891>
- Kopeček, Lubomír. 2004. „Imigrace jako politické téma v ČR: analýza postojů významných politických stran.“ *Středoevropské politické studie* 6 (2-3): 45-65.
- Kraus, Jiří. 2003. „Vyjadřování polemčnosti a významových opozic v politickém diskurzu.“ Pp. 13–39 in Světla Čmejrková, Jana Hoffmannová (eds.). *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia.
- Krebs, Michal. 2009. *Stop pracovnímu vykořisťování – pohled zblízka*. Praha: La Strada ČR, o.p.s.
- Krsek, Ivo. 2005. „Hegemonie“. *Revue pro média* 5 (11).
- KSF. 2006. „Pražský strukturalismus.“ [online]. Praha: Metodologický rozcestník KFS FF UK [cit. 10. 11. 2010]. Dostupné z <http://film.ff.cuni.cz/rozcestnik/teorie/Pr%20strukturalismus.pdf>.
- Leontiyeva Yana, Martin Vávra. 2009a. „Postoje k multikulturnímu soužití a kulturnímu přizpůsobení cizinců.“ [online]. *Socioweb* (12) [cit. 6. 9. 2010]. Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=331&lst=113http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=331&lst=113>.
- Leontiyeva, Yana, Martin Vávra (eds.). 2009b. *Postoje k imigrantům*. Praha: Akademie věd České republiky, Sociologický ústav.
- Leontiyeva, Yana. 2009. „Imigranti v ČR - jsou přínosem nebo zátěží?“ *Socioweb* [online] (12) [cit. 8. 12. 2010]. Dostupné z: http://www.soc.cas.cz/download/1061/Socioweb_12_2009.pdf8.12.2010.
- Malíková, Jana. 2009. „Hospodářská krize a propouštění zahraničních pracovníků.“ [online] Praha: MVČR [cit. 6. 12. 2010]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/zpravodajstvi-hospodarska-krize-a-propousteni-zahranicnich-pracovniku.aspx>.
- Marx, Karl; Bedřich, Engels. 1952. *Německá ideologie*. Praha: Svoboda.
- Matonoha, Jan. 2003. „Literárněvědný text jako diskurz, velké vyprávění a výkon moci?“ *Česká literatura* 51 (5): 580-585.
- Miessler, Jan. 2008. „Kritická diskurzivní analýza (CDA) a velké množství masmediálních textů.“ Pp. 118-124 in *Média a text II*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- MPSV. 2009. „Slovo ministra.“ [online]. Praha: MPSV [cit. 10. 12. 2010]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5696>.
- MPSV. 2010. „Zelené karty pro cizince v České republice.“ [online]. Praha: MPSV [cit. 14. 12. 2010]. Dostupné z: http://portal.mpsv.cz/sz/zahr_zam/zelka/ciz#jakziskat.
- MVČR. 2008. *Vyhláška Ministerstva vnitra č. 461/2008 Sb.* Praha: MVČR.
- MVČR. 2010. „Prodloužení platnosti zelené karty.“ [online]. Praha: MVČR [cit. 11. 12. 2010]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/zelene-karty.aspx?q=Y2hudW09NQ%3D%3D>.

- Nálevka, Vladimír. 2002. „Konec dějin a střet civilizací.“ Pp. 10 – 18 in *Střet civilizací? Dominance Západu nebo dialog světových kultur* (kolektiv autorů). Praha: Evropský literární klub.
- Paleček, Martin. 2007. „Identita – podivný pojem.“ *Přehledové studie 07/12*. Plzeň: Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu.
- Pellar, Štěpán. 2008. „Lidé chtějí zřídít domobranu kvůli Vietnamcům na Libuši.“ [online]. Praha: ČTK [cit. 11. 12. 2010]. Dostupné z: http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/lide-chteji-zridit-domobranu-kvuli-vietnamcum-na-libusi/458776&id_seznam=186.
- Polanská, Jitka, Markéta Kadlecová. 2008. *Neregulérní pobyt cizinců v ČR: Problémy a jejich řešení*. Praha: Člověk v tísni, o.p.s., Multikulturní centrum Praha, Organizace pro pomoc uprchlíkům, Poradna pro uprchlíky.
- Požížková, Hana. 2008. *Analýza zahraniční zaměstnanosti v České republice; postavení cizinců na trhu práce a podmínky jejich ekonomické integrace*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Rabušic, Ladislav, Aleš Burjáněk. 2003. *Imigrace a imigrační politika jako projev řešení české demografické situace?* Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Radford, Gary P., Marie L. Radford. 2005. „Structuralism, post-structuralism, and the library: de Saussure and Foucault.“ *Journal of Documentation* 61 (1): 66-78.
- Simmel, Georg. 2006. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Slovník cizích slov. 2005. „Slovník cizích slov: reflektovat.“ [online]. Praha: Best One Service s.r.o. [cit. 13. 12. 2010]. Dostupné z: <http://www.slovník-cizich-slov.cz/?q=reflektovat&typ=0>.
- Steigerwald, Karel. „Vítej, kdo chceš žít na náš úkor.“ *MF Dnes* (03.12.2010): 12.
- Stephens, Bret. 2009. „Střet uvnitř civilizace. Je muslimský svět jen jeden?“ *Kontexty* 2/2009.
- Suša, Oleg. 2010. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti. Diagnóza a analýza*. Praha: Filosofie.
- Šafránková Pavlíčková, Lenka. 2009. „Otevření Pandořiny skříňky: mediální obraz cizinců pracujících v ČR.“ [online]. Praha: Multikulturní centrum Praha. [cit. 12. 12. 2010]. Dostupné z: <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2192178>.
- Todorov, Tzvetan. 1984. *Mikhail Bakhtin: the dialogical principle*. United Kingdom: Manchester University Press.
- Topol, Jáchym. 2005. „Nepoužívejte to slovo ghetto: rozhovor s Danem Hůle.“ *Časopis Respekt* (40).
- Tošnerová, Barbora. 2008. „Zelené karty nejsou jen nástrojem ke zrychlení procesu získávání zaměstnanců ze zahraničí. Rozhovor s Jiřím Sezemským, tiskovým mluvčím MPSV, a Zdeňkem Králem, zástupcem ředitele OAMP MV.“ [online]. Praha: Multikulturní centrum Praha [cit. 14. 12. 2010]. Dostupné z: <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2120873>.
- Tošnerová, Barbora. 2010. „Mediální obraz cizinců v českém tisku za roky 2008 a 2009.“ [online]. Praha: Multikulturní centrum Praha. [cit. 12. 12. 2010]. Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/BTošnerova_MediálníObrazCizincu.pdf.
- Van Dijk, Teun A. (ed.). 1997. *Discourse as Structure and Process*. London: Sage Publications Ltd.
- van Dijk, Teun A. 2005. *Ideology and discourse. A Multidisciplinary Introduction*. Barcelona: Pompeu Fabra University.

- Vašát, Petr. 2004. „Kritická diskurzivní analýza: sociální konstruktivismus v praxi.“ *Přehledové studie 09/04*. Plzeň: : Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu.
- Vávra, Martin. 2006. „Tři přístupy k analýze diskurzu – neslučitelnost nebo možnost syntézy?“ Pp. 49-67 in Radek Tichý (ed.). *Miscellanea Sociologica, sborník příspěvků z 2. doktorandské sociologické konference*. Praha: FSVUK.
- Vávra, Martin. 2008. „Diskurz a diskursivní analýza v sociologii.“ Pp. 204-222 in Jiří Šubrt (ed.). *Soudobá sociologie II (Teorie sociálního jednání a sociální struktury)*. Praha: Karolinum.
- Věrtelář, Václav. 2010. „Cizinci a nezaměstnanost v ČR.“ *Haló noviny* [online] 6. 12. 2010 [cit. 15. 12. 2010]. Dostupné z: <http://www.halonoviny.cz/articles/view/212358>.
- Vlachová, Klára, Blanka Řeháková. 2004. *Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Vlachová, Klára, Blanka Řeháková. *Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Wodak, Ruth, Michael Meyer (eds.). 2001. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage Publications Ltd.
- Woolard, Kathryn. 1985. „Language Variation and Cultural Hegemony: Toward an Integration of Sociolinguistic and Social Theory.“ *American Ethnologist* (12): 738–748.
- ZMČ Praha-Libuš, 2010b: „Zápis z jednání výboru ZMČ Praha-Libuš pro multikulturální soužití č. 5.“ [online]. Praha: ZMČ Praha-Libuš [cit. 12. 12. 2010]. Dostupné z: [www.praha-libus.cz/art file/Zapis_15_9_2010.doc](http://www.praha-libus.cz/art_file/Zapis_15_9_2010.doc).
- ZMČ Praha-Libuš. 2010a. „Zápis z jednání výboru ZMČ Praha-Libuš pro multikulturální soužití č. 4.“ [online]. Praha: ZMČ Praha-Libuš [cit. 12. 12. 2010]. Dostupné z: <http://www.praha-libus.cz/index.php?catid=106&id=14>.